

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een multimediale meetlat: Een pleidooi voor de uitbreiding van de literaire canon

Stam, Mick

Citation

Stam, M. (2024). *Een multimediale meetlat: Een pleidooi voor de uitbreiding van de literaire canon*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4054782>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Een multimediale meetlat

Een pleidooi voor de uitbreiding van
de literaire canon

Mick Stam
S2326744
Masterscriptie
Prof.dr. A.B.G.M. van
Kalmthout
MA Neerlandistiek
Universiteit Leiden

Inhoud

Inleiding	3
Theoretisch kader	4
<i>Het schrijven van betogen</i> , Willem Koetsenruijter & Pauline Slot	4
Definitie en discussie	5
Algemeen Letterkundig Lexicon	5
Mooij	6
<i>De canon onder vuur</i> , Ernst van Alphen en Maaïke Meijer	8
Duyvendak en Pieterse	9
Gebruik van de canon: Identiteit en onderwijs	10
Sander Bax in Duyvendak & Pieterse	10
Gaston Fransen in Duyvendak & Pieterse	11
Eerdere oproepen tot uitbreiding	12
Uitbreiding	12
Diversifiëring	13
De uitbreiding van de literaire canon	14
Voorargumenten	14
Onderwijs	15
Van Peer en Soetaert	15
Dera	17
De Roest en Richards-Schriemer	19
Diversifiëring	21
Koolen	22
Vernieuwing in de literatuur	22
Doorman	23
Conclusie: voorargumenten	25
Tegenargumenten	26
Fluïditeit	26
Mooij	26
Literaire waarde	28
Videogames	28
Kücklich in Rutter en Bryce	28
Muziek	30
Bob Dylan en Kendrick Lamar	30
Pfeijffer en Schröder (en het 'liedjesproject')	31
Conclusie: tegenargumenten	32

Casus 'De Jeugd van Tegenwoordig'	33
Inleiding	33
Argumentatie	34
Literaire waarde	34
Mastery of figurative language	34
Originality	35
Knowledge	36
Onderwijs	37
Analysemodel van Blaauw.....	38
Lesvoorstel.....	40
Opening	42
Uitvoering/Kern.....	42
Afsluiting.....	42
Conclusie: casus.....	42
Conclusie en discussie	43
Definitie	43
Uitbreiding.....	44
Argumenten.....	45
Discussie	47
Bibliografie	48
Literatuur	48
Casus.....	49
Overig	49
Bijlagen	50

Of je het nu leuk vindt of niet, dit is moderne literatuur. Ik ben de nieuwe Heinrich Heine, alleen met hipper kapsel.

Bushido & Shindy op *Megalomanie*, 2015 (vert.)

Inleiding

In 2002 heeft Rene van Stipriaan een poging gedaan om een lijst van de belangrijkste Nederlandse literaire werken samen te stellen. Zijn eerste vraag was ‘Bestaat er wel een Nederlandse literaire canon?’ Om antwoord te geven op die vraag, nam hij een enquête af bij de Maatschappij der Nederlandse letterkunde (van Stipriaan, 2002). Twintig jaar later is dit experiment herhaald, maar deze keer werd de enquête verspreid onder een breder publiek; alle geïnteresseerden mochten namelijk deelnemen. Met een flinke batterij initiatiefnemers, maar geschreven door Lieke van Deinsen, Anthe Sevanants en Freek van de Velde, werd de enquête van 2002 zo goed mogelijk gereproduceerd, met toevoeging van actuele vraagstukken rondom de canon (van Deinsen, Sevanants, & van de Velde, 2022). Uit beide enquêtes volgde een lijst met auteurs en literaire werken die door de invullers als onmisbaar werden beschouwd.

Toch is er een hoop discussie over de canon. Deze zou niet-inclusief zijn door de grote representatie van witte mannen, en weinig werken van de Nederlandse overzeese gebieden. Dit soort tekortkomingen werden ook door van Deinsen et al. aan de kaak gesteld, en het bleek dat een groot deel van de enquête-invullers vindt dat de canon niet inclusief is.

De canon van de literatuur is dus een onderwerp van discussie. Met mijn scriptie ga ik daar nog een discussiepunt aan toevoegen. Uit de enquête van Van Deinsen et al. kwam een voorzichtige meerderheid naar boven die voor uitbreiding van de canon was. Dit houdt in dat niet alleen boeken tot de canon zouden kunnen behoren, maar ook bijvoorbeeld (moderne) toneelstukken of muziketeksten. Ik ben van mening dat een ingrijpendere aanpassing nodig is. Ik zal daarom bepleiten dat de Nederlandse literaire canon verrijkt wordt door multimediale uitbreiding.

Om deze stelling te verdedigen zullen verschillende argumenten worden aangedragen. Argumenten vóór uitbreiding zullen worden toegelicht, en argumenten hiertegen zullen worden weerlegd. Als eerste zal ik in een theoretisch kader uiteenzetten wat de canon precies inhoudt, en zal ik relevante punten over het ontstaan presenteren. Daarna geef ik een kleine samenvatting van de huidige staat van de discussie rondom de canon. Vervolgens worden verschillende beweegredenen voor en tegen canonuitbreiding besproken. Om dit betoog zo sterk mogelijk te maken, komen de argumenten uit verschillende theoretische gebieden. Zo wordt het onderwijs besproken, maar ook het belang van literaire waarde. Na de argumentatiesectie wordt het betoog afgesloten met een casusonderzoek waar ik de argumenten gebruik om concreet een auteur de canon in te betogen.

In een concluderend gedeelte wordt nog eenmaal een samenvatting gegeven van de huidige staat van de canon, en passeren de besproken argumenten nogmaals kort de revue. In deze laatste sectie reflecteer ik op wat er besproken is om het theoretisch kader, het betogende deel én het casuonderzoek te verbinden en tot de eindconclusie te komen dat de canon verrijkt wordt door multimediale uitbreiding. Zoals gebruikelijk is er ook ruimte voor een beknopte discussiesectie waar ik verbeteringen en suggesties voor (vervolg)onderzoek bespreek.

Het doel van mijn scriptie is niet om een eind te maken aan discussies over de canon, of een vernieuwde canonlijst te presenteren waar ook 'multimediale literatuur' in staat. Het doel is om te laten zien hoe een canon rijker en toegankelijker gemaakt wordt door multimediale uitbreiding.

Theoretisch kader

Het schrijven van betogen, Willem Koetsenruijter & Pauline Slot

Om dit pleidooi in goede banen te leiden, en de argumentatie op een correcte en overtuigende manier weer te geven, zal het boek *Het schrijven van betogen* gebruikt worden, van Willem Koetsenruijter en Pauline Slot uit 1990. Alvorens het begrip 'canon' uiteen te zetten, en daarna de zogenaamde 'state of the art', zal daarom eerst de vorm van deze scriptie in grote lijnen worden opgezet. Deze vorm is gebaseerd op de tips die Koetsenruijter en Slot in hun boek geven (Koetsenruijter & Slot, 1990).

In dit hoofdstuk worden belangrijke begrippen uitgelegd, en wordt de huidige staat van canononderzoek besproken. Op deze manier heeft de lezer een zo helder mogelijk beeld van de zaak die hier centraal staat: de uitbreiding van de canon.

Met het hoofdstuk dat hierop volgt, begint het betogende gedeelte van deze tekst. Allereerst begin ik met een aantal argumenten die voor canonuitbreiding pleiten. Vervolgens komen tegengeluiden aan bod, die ik zo precies mogelijk zal weerleggen. Ook bij het presenteren van de argumenten wordt vakliteratuur besproken. Deze wordt echter niet in het theoretisch kader besproken, omdat die literatuur niet zorgt voor een beter begrip van wat de canon is, of wat de staat is van de canondiscussie. Om de tekst beter leesbaar en inzichtelijk te houden is het dus prettiger om de benodigde theorie pas aan te halen wanneer ze relevant is.

Omdat mijn scriptie niet de standaardvolgorde van een wetenschappelijk artikel volgt, is de leidraad van Koetsenruijter en Slot erg behulpzaam. Zij geven daar geen standaardformule voor het schrijven van een betogende tekst, maar zij adviseren wel in de inrichting van de tekst. Hun adviezen zijn grotendeels opgevolgd.

Definitie en discussie

In dit onderdeel wordt omschreven wat de (literaire) canon precies inhoudt. Het begrip ‘canon’ is voor veel mensen bekend, maar het is niet eenvoudig om er een eenduidige definitie van te geven. Daarom zal ik, met behulp van wetenschappelijke literatuur, een werkbare definitie van de canon opstellen. Wanneer bekend is wat een canon precies is, wordt dit begrip toegespitst op het hoofdonderwerp van dit onderzoek; de *literaire* canon.

Volgens de etymologie is het woord ‘canon’ uit het Grieks via het Duits in het Nederlands gekomen. Het oorspronkelijke Griekse woord ‘κανών’ (Kanoon) betekende ‘meetlat’ (Oppel, 1937). Deze concrete betekenis is een veel bredere en abstractere idee gaan vertegenwoordigen. De Van Dale geeft de volgende definitie: ‘(de canon is) het geheel van de zaken, werken, personen enz. die in een vakgebied algemeen als belangrijk worden erkend, zodat iedereen ze eigenlijk zou moeten kennen’ (Van Dale, 2024). Deze betekenis van het begrip geeft de mogelijkheid om het concept in verschillende vakgebieden te gebruiken; er zou bijvoorbeeld een historische canon kunnen ontstaan, met de gebeurtenissen uit de geschiedenis die als uiterst belangrijk worden erkend. Maar het zou bijvoorbeeld ook mogelijk zijn om te stellen dat het theorie-examen voor een rijbewijs een canon van verkeersregels is. Geen uitputtende lijst, maar wel de essentiële onderdelen van het vakgebied. Een ander voorbeeld is dat er ook een selectie is gemaakt van geschriften die uiteindelijk worden beschouwd als de *Bijbel*. Hoewel er meer geschriften bestaan die over dezelfde personages en historische gebeurtenissen spreken, is er door de kerkvaders een onderscheid gemaakt tussen een Bijbelse canon en zogenaamde ‘apocriefe’ teksten.

Deze kerkelijke definitie is ook wat het Woordenboek der Nederlandsche taal geeft bij het lemma ‘canon’ (Woordenboek der Nederlandse Taal, 2024). Normaliter is het WNT het woordenboek bij uitstek voor wetenschappers, maar hierin doet het iets tekort. Vandaar dat er in meerdere woordenboeken zal worden gekeken.

Een domein waarin de canon een belangrijk begrip is geworden, maar ook een bron van veel discussie, is de literatuur. Het is voor literatuurwetenschappers lastig gebleken om een eenduidige canon samen te stellen; een lijst met auteurs en werken waarvan unaniem gesteld kan worden dat juist *die* een complete weerspiegeling zijn van de belangrijkste literaire aspecten die een taalgebied rijk is.

Algemeen Letterkundig Lexicon

Na een eenvoudige woordenboekdefinitie is het *Algemeen letterkundig lexicon* vaak een goede tweede stap voor definities van termen uit de literatuurwetenschap. Het *ALL* noemt de canon ‘een corpus teksten dat in de loop der tijd tot de literatuur gerekend wordt op grond van erkenning van de literaire waarde of waarvan de waarde voor de letterkunde in

ruimere zin bepalend is geweest voor de totstandkoming ervan.' (Algemeen Letterkundig Lexicon, 2024) Het er lijkt dus op dat alles wat onder literatuur verstaan wordt, volgens deze definitie ook direct canoniek is.

Dit idee levert een probleem op voor canononderzoek: als alle literatuur canoniek is, dan geeft de canon geen grens meer aan voor culturele producten die binnen- of buitencanoniek zijn. Gelukkig geeft het lemma in het *Lexicon* een oplossing voor dit probleem, door een aantal voorwaarden te stellen voor canonisering. Voordat ik deze voorwaarden noem, zal ik eerst toelichten waarom dit onderscheid zo belangrijk is. Binnen canononderzoek is het namelijk essentieel om een duidelijk onderscheid te kunnen maken tussen cultuurproducten binnen en buiten de canon. Zonder grenzen kan er geen canon bestaan. Een grens die onoverbrugbaar is, maakt de canon tijdsgebonden en onbruikbaar, terwijl een grens die te eenvoudig te overschrijden is, ervoor zorgt dat de canon haar nut en waarde verliest.

Het lemma schrijft voor dat een voorwaarde voor canonisering is dat een geschrift *eerst* een literaire status moet verwerven door als literair te worden bestempeld door verschillende actoren in het literaire veld, zoals docenten, literatuurdocenten- en -historici. Vervolgens geschiedt canonisering onder invloed van veranderende literaire opvattingen. Deze leiden tot de uiteindelijke dynamiek in de canon. Doordat de kijk op literatuur verandert, kunnen werken die eerst hoog werden gewaardeerd uit de canon verdwijnen. Hun plaats kan ingenomen worden door werk dat men nu hoger waardeert. Een voorbeeld dat wordt gegeven is dat de domineedichters uit de negentiende eeuw door de literatuuropvattingen van de Tachtigers werden herwaardeerd, waardoor hun plaats in de canon onder druk kwam te staan.

Mooij

Een van de vroegste literatuurwetenschappers die zich waagde aan het onderwerp van de literaire canon is Jan Mooij. In het tijdschrift voor de Neerlandistiek, *Spektator*, deed hij in 1985 een voorzichtige eerste poging om de 'noodzaak en mogelijkheden van de canonvorming' te omschrijven. Zijn stuk begint met een korte uiteenzetting over wat de canon volgens hem *niet* is. Een definitie waar hij zich tegen afzet is afkomstig uit een Lexicon van Literaire Termen, waarin de canon wordt geïdentificeerd in relatie tot de 'klassieken', werken die al zo lang als belangrijk worden beschouwd, dat ze een bijna monumentale status krijgen. Mooij erkent het belang van deze klassiekers, maar wil ook de aandacht vestigen op de 'moderne klassiekers', een term die hij een paradox noemt. Zijn probleem met een uitsluitende focus op de klassiekers, is dat die impliceert dat de werken die canoniek genoemd kunnen worden, per definitie 'geruime tijd geleden geschreven moeten zijn' (Mooij, 1985, p.23).

Mooij ontsnapt aan de 'klassieken'-definitie door de canon te omschrijven als een berglandschap. De toppen zijn de monumentale, onaantastbare klassieken, maar het lagergelegen gebied kan uit een ander soort werken bestaan. Hij gaat zelfs zo ver te stellen dat ook een debuutroman die nu uitkomt direct canoniek verklaard kan worden (Mooij, 1985, p.24). In zijn artikel beschrijft hij ook het belang van canonvorming, en zijn slotstuk wordt (in zijn eigen woorden) *propagandistisch*: 'Wat dit betreft zou ik nog wel een stap verder willen gaan. Canonvorming is nog altijd niet alleen mogelijk, maar ook geboden' (Mooij, 1985, p.28).

Hij verdedigt deze uitspraak met een drietal overwegingen. De eerste stelt dat de samenleving moet waken voor een collectieve 'omgevallen boekenkast'. Mooij bezigt hier een uitdrukking om een samenleving te beschrijven die wel belezen is, maar geen idee heeft van de onderlinge verhoudingen tussen de werken, de historische context ervan niet kent, en daarmee een substantieel deel van haar inhoud niet op waarde kan schatten. Hij schrijft dat door een canon met de belangrijkste culturele producten samen te stellen, niet alleen de waarde van de werken zelf behouden wordt, maar ook de hoofdlijnen van de historie waarin ze verschenen zijn. Mooij omschrijft dit zelf het best:

Anders gezegd: de canon is, als het goed is, éénerzijds een middel om een samenleving in staat te stellen de meest waardevolle elementen in haar culturele geschiedenis te behouden, en ánderzijds een middel om die culturele geschiedenis in hoofdlijnen te kunnen overzien. Zij moet houvast geven, zowel naar 'binnen' toe als naar 'buiten' toe. Zij moet in zichzelf een belangwekkende en bewonderenswaardige selectie zijn, waard om je erin te verdiepen, maar tevens geschikt om produkten die erbuiten liggen bediscussieerbaar te maken. (Mooij, 1985, p.29)

Hij vervolgt met een soortgelijk, maar toch onderscheidend argument. Als de canon de hoofdlijnen van de historie van de literatuur (en de cultuur) laat zien, moet hij ook de voortgang hierbinnen laten zien. Wat Mooij daarmee wil zeggen is dat het verleden doorwerkt in het heden, en in de toekomst. Deze denkstap kan worden omschreven als een cirkelredenering: De belangrijke werken van vroeger hebben gedeeltelijk de culturele waarden van het heden bepaald, dus waardeert de cultuur deze werken hoger. Mooij tracht aan deze cirkelbeweging te ontsnappen door te stellen dat het bestaan van het verleden ten eerste een voldongen feit is. Daar is niet veel tegenin te brengen. Zijn tweede argument is dat de aanwezigheid en de doorwerking van het verleden in het heden ook wenselijk is, of zelfs een keuze. Met een appèl op de lezer vraagt hij "Men zou zich toch niet meer een cultuur wensen die, ook in haar voortgang, deze oriëntatie op het verleden helemaal niet meer heeft?" (Mooij, 1985, p.29)

Deze redenering zal een deel van de lezers misschien hebben overtuigd van het belang van de canon, maar er is een eenvoudiger argument aan te dragen. In een cultuur waar de oriëntatie op het verleden wegvalt, is het moeilijk om een canon überhaupt werkzaam te maken. Wanneer is een werk nog vernieuwend als het niet vergeleken kan worden met voorgangers? Mooij geeft dit argument zelf al, op een verkapte manier: een van de grootste waarden van een canon is hoe het niet alleen literaire werken kan ordenen, maar ook de historie erachter vastlegt (Mooij, 1985. p.29).

De canon onder vuur, Ernst van Alphen en Maaïke Meijer

Na het artikel van Mooij is *De canon onder vuur* van Ernst van Alphen en Maaïke Meijer uit 1991 een goed vervolgpunt voor een definitie van het begrip 'canon', én een belangrijke bijdrage aan de canondiscussie. De auteurs leggen in 1991 een klein fundament voor wat later het grote domein van de canonkritiek zal worden. In tegenstelling tot de meeste gebruikte bronnen in dit onderzoek, behandelt *De canon onder vuur* verschillende romans die als canoniek beschouwd worden, en bekijken de bijdragende schrijvers die werken met een kritische bril. De analyses van de canonieke werken zijn dan ook vaak minder positief dan men zou verwachten. Dat is ook het doel van het boek van Van Alphen en Meijer: een eerste opzet geven om ook canoniek werk kritisch te blijven beschouwen. Het subject van *Twee vrouwen* van Mulisch wordt ontleed, het wereldbeeld in Bordewijks *Karakter* wordt ideologisch bekeken en zelfs de abele spelen worden door verschillende auteurs geanalyseerd. Deze tekstgerichte methode is er een die tegenwoordig minder vaak voorkomt binnen de canonkritiek, maar toch heeft dit boek een basis voor het tegenwoordige onderzoek gelegd.

Het waardevolste voor dit onderzoek is de inleiding, geschreven door Van Alphen en Meijer samen. De zin waarmee zij het boek openen citeer ik graag:

De Grote Nederlandse Meesterwerken staan in een geur van heiligheid. Die teksten die eenmaal tot de canon zijn toegelaten kunnen geen kwaad meer doen. Hun culturele waarde staat buiten kijf. (van Alphen & Meijer, 1991, p.7)

Een dapper citaat om een boek met de titel *De canon onder vuur* te openen. De auteurs vervolgen met de stelling dat er verschillende redenen zijn waarom een boek canoniek wordt. Sommige werken hebben een belangrijke rol gespeeld in de 'mentaliteitsgeschiedenis'. Een andere reden die ze noemen is dat 'niemand de zelfstandigheid kan opbrengen om het door de vaders gelezen boek op een andere manier te lezen' (Van Alphen & Meijer, 1991, p.7).

Het oproepen om literatuur op een andere, meer kritische wijze te lezen is volgens de auteurs niet nieuw. In de jaren zestig en zeventig werden al oproepen gedaan om literatuur te lezen met een meer ideologiekritische bril, in de hoop daarmee de literaire cultuur te emanciperen.

Via Jonathan Culler komen Van Alphen en Meijer bij de “roep om geschiedenis”. Voordat het poststructuralisme¹ het dominante denkkader werd, had geschiedenis de functie van een bron, of een achtergrond waartegen literatuur kon ontstaan. Culler stelt dat in moderne² literatuurkritiek het niet meer de geschiedenis is die de bron vormt voor literatuur, maar dat de literatuur de geschiedenis ‘maakt’. Dit perspectief laat literatuur de realiteit vormen. De relatie tussen literatuur en werkelijkheid wordt zodoende omgedraaid (Culler, geciteerd naar Van Alphen & Meijer, 1991, p.11).

Wat dat betekent voor de literatuurkritiek laten de auteurs zien met een theorie van Terry Eagleton:

Terwijl in de traditionele ideologiekritiek de literaire tekst als een product van geschiedenis gelezen wordt, wordt hij in de kritische retorica die Eagleton voorstaat bestudeerd als een producent van effecten die tot een historische realiteit kunnen uitgroeien. (Eagleton, geciteerd naar Van Alphen & Meijer, 1991, p.13)

In het denkkader van het poststructuralisme kan een literatuurcriticus dus de geschiedenis als effect van betekenis zien. Dit wordt mogelijk gemaakt doordat taal als werkelijkheidsvormend beschouwd wordt binnen dat kader.

Voor de moderne³ lezer zal dit denkkader relatief vanzelfsprekend zijn. Binnen de 21^e-eeuwse literatuurkritiek is deze manier van lezen eerder de norm dan de uitzondering. In 1991, het jaar waarin het boek van Van Alphen en Meijer werd gepubliceerd, was dit echter nog niet zo. Het idee dat taal als werkelijkheidsvormend beschouwd kan worden, leidt hen tot de conclusie dat er geen hindernis meer hoeft te zijn om de bekende teksten uit de Nederlandse literatuur te herlezen, en die te interpreteren met “moderne politieke waarden, literaire behoeften en kritische inzichten” (Van Alphen en Meijer, 1991. p.15). Als cultuurproducten namelijk geen resultaat zijn van hun geschiedenis, maar deze geschiedenis kunnen vormen, leidt dat tot de mogelijkheid om canonieke werken continu te herwaarderen.

Duyvendak en Pieterse

Lizet Duyvendak en Saskia Pieterse zijn letterkundige en cultuurwetenschapper, respectievelijk. Zij brachten in 2008 een boek uit met de titel *Spiegels en vensters, de literaire canon in Nederland*. In dit werk stellen zij niet de samenstelling of de definitie van de literaire canon centraal, maar de canondiscussie. Het boek richt zich op de debatten die vanaf het begin van de negentiende eeuw tot

¹ Een filosofische stroming die zich afzet tegen vaste en stabiele structuren, en meer gericht is op de beweging van en tussen die structuren.

² ‘Modern’ in 1988.

³ ‘Modern’ in 2010 en later

2006 zijn gevoerd (Duyvendak & Pieterse, 2009, p.9). In een aantal vragen die ze in de inleiding stellen is zichtbaar wat de canon voor hen betekent: "Wie zijn 'wij'? Wat geven we door aan onze kinderen? Hoe willen wij als samenleving naar de toekomst kijken?"

De canondiscussie behandelen zij, met de hulp van een aantal andere schrijvers, door een vijftal momenten binnen het discours te kiezen. Zo wordt de geschiedenis doorgewerkt vanaf het begin van de negentiende eeuw tot een moderne kijk op de canon. De volgende paragraaf begint met het hoofdstuk van Sander Bax uit het boek van Duyvendak en Pieterse.

Gebruik van de canon: Identiteit en onderwijs

Sander Bax in Duyvendak & Pieterse

Sander Bax schrijft in het boek van Duyvendak en Pieterse een stuk over de canon in tijden van het postmodernisme⁴. In dat hoofdstuk legt hij uit hoe het verschuiven van het dominante denkkader van het modernisme naar het postmodernisme ervoor zorgt dat de rol en functie van literatuur onder druk kwamen te staan. Dit gebeurt doordat postmoderne schrijvers de lezer erop wijzen dat de wereld waarin zij belandden, door het boek te openen, bedacht is (Bax, 2009, p.76). Door intertekstuele verwijzingen te gebruiken, trekt de postmoderne roman ook de werken in twijfel waarnaar zij verwijst. Het belangrijkste probleem dat het postmodernisme met de canon kan hebben, stelt Bax, is dat het zich verzet tegen een centrum waaruit de rest geduid kan worden. Er is 'literatuur', en vanuit dat *centrum* kan men bekijken waar een roman staat. Het centrum 'literatuur' is dus waardebepalend. Des te verder van het centrum, des te minder 'literatuur' een werk is (Bax, 2009, p.78).

Door deze afkeer van een waardebepalend centrum, moet men zich op een andere manier verhouden tot de wereld. Volgens postmoderne denkers is er dus geen betekenisbepalend 'verhaal' meer, maar een hoeveelheid losse wolken van verschillende narratieve taalelementen. Na een uiteenzetting van complexe postmoderne filosofie concludeert Bax het volgende: "Het fenomeen canon is immers historisch gezien onlosmakelijk verbonden met het 'grote verhaal' van de westerse beschaving. Anders geformuleerd: de canon is het resultaat van eenheid-denken, niet van 'diversiteit' en 'dissensus'" (Bax, 2009, p.78).

Een volgend probleem van het proberen vast te stellen van een aantal canonieke werken is de functie en waarde van literatuur. Bax schrijft dat in het postmoderne denken het predicaat 'literatuur' niet eenvoudig te omschrijven is. "Literatuur *is* niet, maar *functioneert* in verschillende contexten" (Bax, 2009, p.84). De theoretici binnen dit denkkader bekritisieren dus de gedachte dat kunst canoniek is omdat zij nou eenmaal goed of mooi is. Ze stellen dat er allerlei ideologische

⁴ Cultuurstroming die zich afzet tegen het idee dat de menselijke kennis objectief is. Het postmodernisme stelt juist dat kennis veelal gelimiteerd is, en cultureel ingegeven is.

processen voorafgaan aan de selectie van werken die überhaupt de *mogelijkheid* hebben om canoniek verklaard te kunnen worden. Er zou geen intrinsieke waarde zijn van de werken die nu hoog worden gewaardeerd, maar die waardering komt voort uit de receptie door een culturele elite die er vervolgens over schrijft. Daardoor bepalen haar normen en waarden wat het publiek uiteindelijk waardevol gaat vinden.

Ook beroept Bax zich op het hierboven besproken boek van Van Alphen en Meijer. Hij parafraseert een opmerking uit het boek om te beginnen met de afsluiting van zijn eigen artikel: “Waarom laten veel neerlandici zich zo snel imponeren door de ‘geur van heiligheid’ die om de teksten hangt?” (Bax, 2009, p.90) Bax concludeert tevreden dat deze geur van heiligheid “voorgoed tot het verleden behoort”. (p.96)

Gaston Fransen in Duyvendak & Pieterse

Gaston Fransen opent zijn hoofdstuk ‘De retorica van de canon’ met een anekdote over Maxima, die op een lezing stelde dat ze de Nederlandse identiteit niet heeft gevonden. Er kwam veel kritiek op de uitspraak. Een hoop Nederlanders voelen zich juist wel verbonden met slechts één land, wat bij Maxima door haar afkomst wat ingewikkelder ligt. De kritiek loopt uiteen van classicistisch (“de prinses⁵ is vervreemd van het gewone volk”) tot complottheoretisch (“de prinses verspreidt multiculturalistische propaganda”) (Fransen, 2009, p.97).

Fransen gebruikt deze anekdote om te laten zien dat er nog steeds een debat is tussen het nationale en het multiculturele. Hij stelt dat een canon een onderdeel is van dit debat. De voorstanders van een nationale canon zouden hem gebruiken om te postuleren dat er een samenhangende cultuurtraditie bestaat, die tekenend is voor een nationale identiteit. Tegenstanders zouden hem juist een begrenzing vinden, en een belemmering voor de ontplooiing van het individu (Fransen, 2009, p.98).

Deze maatschappelijk geladen introductie voert Fransen tot de commissie ‘Ontwikkeling Nederlandse Canon’ voorgezeten door mediëvist Frits van Oostrom. Deze commissie kreeg de opdracht om een canon te ontwikkelen die in het onderwijs kan dienen als richtlijn, omdat in de jaren 90 was vastgesteld dat het bewustzijn van de Nederlandse geschiedenis en cultuur slecht ontwikkeld was. De werkzaamheden van deze commissie leidden uiteindelijk tot een rapport, waarin vijftig historische gebeurtenissen (door hen ‘vensters’ genoemd), zijn opgenomen. Het eerste item is een afbeelding van een Hunebed, bijvoorbeeld. Maar ook het ‘hebban olla vogala’ is erin opgenomen. Het domein van de canon is dus niet louter geschiedkundig. Het rapport werd vergezeld door een toegankelijk vormgegeven poster (bijlage 1), die de chronologische lijn tussen de gebeurtenissen weergeeft. De commissie vertelt in haar rapport dat de canon ‘tastbaar’ moet zijn.

⁵ Tijdens het schrijven van het stuk van Fransen was Maxima nog prinses.

Behalve een reeks met drie boeken, werd 'de canon'⁶ ook aangevuld met een website waar men op een interactieve wijze kennis kan maken met de verschillende gebeurtenissen die in de canon beschreven staan⁷ (Fransen, 2009, p.105).

De commissie verdedigt haar keuze voor deze vijftig vensters door te stellen dat deze niet vaststaan, maar dat ze dynamisch zijn. Door de jaren heen zullen bepaalde items plaats maken voor andere, die in dat toekomstige denkkader als belangrijk(er) worden gewaardeerd. Met deze aanpak, schrijft Fransen, beriep de commissie zich op het beste van twee werelden. Enerzijds schrijft de canon van de commissie van Oostrom wel voor wat belangrijk is, en als onmisbare historische kennis wordt gezien. Maar anderzijds weigert hij om rigide te zijn. Deze canon is geen middelpunt waarnaast andere gebeurtenissen gemeten moeten worden. Hij is slechts een verzameling van verschillende gebeurtenissen of werken met een eigen narratief. Deze kijk van de commissie op haar eigen rapport is niet heel bijzonder, aangezien zij de opdracht kreeg om een canon te ontwikkelen voor het onderwijs (Fransen, 2009, p.98).

Eerdere oproepen tot uitbreiding

Uitbreiding

In de inleiding is kort het onderzoek van Van Deinsen et al. voorbij gekomen. Uit hun enquête bleek dat een meerderheid van de respondenten voor uitbreiding van de canon met cultuurproducten uit verschillende media waren. Uitbreiding van de canon is dus niet een geheel nieuw onderwerp. Vanessa Joosen schreef een artikel in weekblad *Knack* over een andere vorm van uitbreiding, waarin ze opriep tot het aanvullen van de canon met "literatuur die zich op jonge lezers richt" (Joosen, 2020). Joosen betoogt namelijk dat op goede jeugdliteratuur geen leeftijd staat. Ze doet een oproep aan specifiek de KANTL, de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren. Dit Vlaamse instituut houdt zich veel met de literaire canon bezig, en heeft in 2015 een lijst opgesteld met 50+1 'essentiële' werken uit de Nederlandstalige literatuur. De reden voor 50+1 in plaats van 51 is dat de lijst te allen tijde aangevuld zou kunnen worden met ontbrekende werken. Dit geeft de ruimte om de lijst meer dynamisch te maken.

In het artikel breekt Joosen als eerste een lans voor Anne Frank. In de lijst van de KANTL is zij tweemaal uitgesloten. Ten eerste schreef zij een dagboek, en dat genre mag volgens de criteria van de academie niet in de lijst worden opgenomen. Daarnaast is zij uitgesloten wegens het punt dat Joosen aan de kaak stelt. Het zou onder jeugdliteratuur vallen. Maar het dagboek van Anne Frank zou toch in de canon moeten worden opgenomen:

⁶ Voor zover 'de canon' in één object of rapport gevat kan worden..

⁷ Voorheen www.Entoen.nu, tegenwoordig www.canonvannederland.nl

Haar internationale faam – met meer dan 70 vertalingen – heeft ze niet alleen aan haar tragische lot te danken, maar ook aan haar scherpe observatiezin en frisse stijl. Ze inspireerde bovendien talloze later auteurs: kinderen, zoals de Bosnische Zlata Filipović, maar ook volwassenen, zoals Aidan Chambers en John Green. (Joosen, 2020)

Joosen erkent dat Frank wel een plaats heeft gekregen binnen de Nederlandse canon voor het onderwijs, maar stelt dat dat meer is vanwege de historische waarde dan door de literaire kwaliteiten, terwijl Joosen ook haar literaire waarde bepleit.

Daarna bespreekt Joosen Thea Beckmans *Kruistocht in spijkerbroek*. Dat boek heeft de prijs gewonnen voor het mooiste kinderboek ooit. Onterecht, vindt Joosen. Zij beroept zich op de recensenten die de rommelige stijl, clichématige personage, historische ongeloofwaardigheden en het ‘opgestoken vingertje’ hekelden.

Deze kritiek roept de vraag op wie de plaats van de jeugdliteratuur in de canon bepaalt. Joosen stelt dat, doordat volwassen deskundigen de canon bepalen, jeugdliteratuur maar moeilijk een plaats binnen de canon kan krijgen. Ze stelt dat juist een plek in de canon voor herwaardering kan zorgen. Terwijl jeugdliteratuur nu vaker snel wordt afgeschreven omdat het voor jongvolwassenen zou zijn, lezen volwassenen het minder snel. “En dit terwijl er juist jeugdliteratuur is die zorgvuldig gestileerd is, met sterke symboliek en filosofische thema’s, zoals het werk van Paul Biegel.” betoogt Joosen. Haar pleidooi eindigt met haar oproep: “Hoog tijd om het reglement te herzien en kinderboeken een volwaardige plaats in de canon te geven.”

Diversifiëring

Naast het pleidooi van Joosen voor uitbreiding van de literaire canon, zijn er ook veel geluiden die oproepen tot diversifiëring. Uit het eerdergenoemde onderzoek van Deinsen et al. blijkt dat een groot deel van de respondenten het belangrijk vindt dat er naast de canonieke ‘witte oude mannen’ ook een nieuw geluid in de canon komt. Er moeten meer vrouwen in, meer schrijvers van overzeese gebieden, en meer auteurs van buiten de randstad, bijvoorbeeld.

“Uphoff zál dus zeker in de canon belanden, dat kan niet anders.” Dit citaat komt van Maaïke Meijer, uit de podcastserie *Canonconversaties*. Zij spreekt daarin met de presentatrice Anke Verschueren over haar pleidooi voor meer vrouwen in de canon. In het citaat heeft ze het over Manon Uphoff, die volgens haar de winnaar had moeten zijn van de Libris prijs in 2020. De winnaar was Sander Kollaard, maar Meijer vindt dat onzin:

Een belangrijk argument van de jury was dat Kollaards roman ging over een heel gewone man, blij met zijn ‘sprankeltjes van geluk’. ‘Een humanistisch boek met een positief mensbeeld’, in tegenstelling tot de ‘vele moedeloze figuren in hopeloze situaties’ die we in

de literatuur aantreffen. Hier wordt dus een volslagen onliteraire argumentatie gebruikt. Dit is puur moralisme. (Verschueren, 2020)

Ze stelt dat het belachelijk is dat een literaire prijs te verlenen is door te selecteren op thema. De winnaar moet de winnaar zijn op basis van literaire kwaliteit, en de jury zegt daar ook naar te zoeken. Dat criterium lijkt volgens Meijer echter ondergeschikt aan het kunnen uitroepen van een man tot winnaar.

Over literaire prijzen en de selectiecriteria ervan is veel geschreven, aldus Meijer. Na vele jaren aan kritiek worden de meeste jury's nu ook zo representatief mogelijk geselecteerd. Er zitten mannen in, vrouwen, verschillende leeftijden, kleuren en afkomsten. Dat is een mooi begin, maar zolang de boeken van vrouwen niet onderwezen worden, kent die hele jury ze niet, stelt Meijer. Dat is een van de belangrijkste redenen om een diverse canon aan te leggen. Het geeft eenieder de mogelijkheid om literaire prijzen te winnen en om canonic te worden.

Meijer vervolgt met een onderzoek van Corina Koolen, die verschillen tussen literatuur van mannen en vrouwen vergeleek. Op basis van het bekroningsgedrag *lijkt* het of vrouwen minder goed schrijven dan mannen, want ze winnen minder prijzen. Toen Koolen romans echter blind liet beoordelen, bleek er vrijwel geen verschil te zijn tussen de beoordelingen⁸(Koolen via Verschueren, 2020).

Het probleem dat hierachter schuilt is het mannelijk privilege. Doordat de samenleving patriarchaal is ingericht, is het voor mannen eenvoudiger om prestige te verkrijgen. Dit probleem zit overal in de maatschappij, en dus ook binnen de literatuur. De literatuur diversifiëren zal dat probleem niet oplossen, maar het is allicht een begin.

Ondanks dat diversifiëring niet het hoofdonderwerp van mijn pleidooi is, zal bij de argumentatie duidelijk gemaakt worden dat een diverse canon helpt bij het uitbreiden van de canon. En dat werkt ook andersom; mediale uitbreiding werkt diversiteit in de hand. De argumenten voor deze stelling worden in het volgende hoofdstuk uitgelicht.

De uitbreiding van de literaire canon

Voorargumenten

In dit hoofdstuk zal ik middels voor- en tegenargumenten pleiten voor de uitbreiding van de canon met multimediale cultuurproducten. Als eerste worden een aantal argumenten voor deze uitbreiding besproken, en vervolgens worden tegenargumenten besproken en zo precies mogelijk weerlegd. De argumenten zullen gebaseerd zijn op literatuur die ik pas bij het desbetreffende argument bespreek.

⁸ Sterker nog, de vrouwen deden het ietsje beter.

Deze literatuur draagt niet per se bij aan de definitie van het begrip 'canon', en is daarom niet in het theoretisch kader besproken, waar de nadruk op definitievorming ligt.

Onderwijs

Het eerste argument dat voor de uitbreiding van de canon spreekt, is de rol van de canon in het onderwijs. De canon wordt namelijk gebruikt als een van de leidraden voor het literatuuronderwijs, en vormt grotendeels de basis voor de leeslijst in het voortgezet onderwijs. De eerdergenoemde commissie die door Frits van Oostrom werd geleid had zelfs als expliciet doel om een canon te ontwerpen die in het onderwijs gebruikt kan worden. Ook op de website van de Nederlandse rijksoverheid is het enige resultaat op de zoekopdracht 'canon' de website entoen.nu; het resultaat van Van Oostroms commissie. Het argument dat betrekking heeft op onderwijs lijkt op het argument van toegankelijkheid, dat in de volgende subparagraaf aan bod komt. Toch is het onderscheid belangrijk, omdat het onderwijs een meer praktische toepassing kan bieden.

Van Peer en Soetaert

In de reeks rapporten *Voorzetten*, van de Nederlandse Taalunie, schreven Van Peer en Soetaert in 1993 een artikel over de rol van de canon in het onderwijs, maar ook van het onderwijs voor de canon. Zij stellen hierin dat de voornaamste twee manieren waarop mensen in aanraking komen met literatuur via de familiale/sociale sfeer is, en via het onderwijs. De auteurs spreken echter over een discussie rondom het literatuuronderwijs. Voor velen zou de plaats van de canon daarin 'natuurlijk' en 'vanzelfsprekend' zijn. Maar al in 1993 (de discussie wordt 30 jaar later nog steeds gevoerd) wordt bediscussieerd of de plaats van literatuur binnen het taalonderwijs wel zo vanzelfsprekend is. Daardoor moet de literatuur zich blijven legitimeren en bewijzen dat literatuuronderwijs nuttig is (van Peer & Soetaert, 1993).

Van Peer en Soetaert nemen een ontwikkeling waar, die laat zien dat de kennis van de (canonieke) literatuur steeds verder afneemt. Daarvoor bespreken de auteurs verschillende redenen. Deze variëren van maatschappelijke verschuivingen tot wetenschappelijke paradigmawisselingen.

Als eerste reden noemen de auteurs het 'verval van bronteksten'. Onder invloed van de ontkerkelijking is het kennisniveau van Bijbelteksten afgenomen. Omdat de Bijbel lange tijd voor velen zó bekend is geweest, sippelen zijn thema's gemakkelijk door naar andere literaire werken. Als de Bijbelkennis afneemt, wordt het dus moeilijker om andere verhalen te begrijpen. Concluderend stellen Van Peer en Soetaert:

Dat teksten alluderen op andere teksten, dat moderne teksten oudere teksten bevatten of nabootsen en dat citaten verborgen zitten in ogenschijnlijk oorspronkelijke teksten moet langzamerhand tot het culturele ABC van elke moderne lezer behoren. Dit houdt

consequenties in voor het literatuuronderwijs. Kennis van de literaire cultuur is nodig om literatuur te begrijpen. (Van Peer en Soetaert, 1993, p.14)

Daarnaast is er de opkomst van andere media die worden gebruikt om mee te ontspannen. In het artikel van Van Peer en Soetaert wordt alleen nog de televisie genoemd, maar anno 2023 kan hier ook de opkomst van sociale media en smartphones toe gerekend worden. Door deze ontwikkelingen wordt lezen een steeds minder gangbare vorm van tijdverdrijf, en zo heeft het langzaam een imago gekregen als iets voor hogeropgeleiden.

Met een zeer theoretische paragraaf baseren Van Peer en Soetaert zich op verschillende bekende theoretici. Zo gaat Bourdieu in tegen de esthetische argumenten van Kant. Daarna passeren poststructuralisten als Derrida, Lyotard en Foucault de revue. Het einddoel van deze filosofische verhandeling is om aan te geven hoe de kijk op kunst en esthetiek in de jaren 70 langzaam veranderde. Kant pleit namelijk voor rigide waarden: iets is deugdelijk als het mooi is, terwijl de poststructuralisten een relativerend dogma aanhouden. Dat poststructuralisme is het dominante denkkader geworden.

De kritiek op het traditionele humanistische mensbeeld werkte door in de literatuurwetenschap. Het humanisme is een stroming die de mens centraal stelt, maar in de twintigste eeuw is daar kritiek op geuit. Derrida, bijvoorbeeld, stelt dat de taal die we gebruiken al niet meer onder onze controle staat. Daardoor is de mens in zekere zin al snel machteloos. Kunst, en daarmee literatuur, heeft geen transcendentale betekenissen meer. Een boek heeft niet meer één betekenis, maar heeft een heel web van betekenissen en verwijzingen. Dit idee van Derrida houdt in dat er voor hem niks meer 'buiten de tekst' bestaat. Als elke tekst dus op zich staat, ontkent dat de mogelijkheid tot gedeelde betekenissen. Daarmee zou literatuuronderwijs dus nutteloos zijn, want wat heeft een leerling aan al die boeken, als hij/zij er geen waarde uit kan halen?

Van Peer en Soetaert stellen dat de kritiek op de canon terecht is, als hij wordt beschouwd als een lijst met werken die samengesteld wordt door een autoriteit. Maar de canon is helemaal niet zo'n onwrikbare lijst met onbetwiste werken. Ook inhoudelijke kritiek die stelt dat de canon slechts een bepaalde moraal overdraagt, is onjuist. De meeste klassieken stellen verschillende normen en waarden juist ter discussie.

De eindconclusie Van Peer en Soetaert is dat onder invloed van allerlei factoren de kennis van de canon en van de literatuur is afgenomen. Er kan de vraag worden gesteld of dat erg is. Waarom moeten we kennis van de literaire/culturele sector hebben? Degenen die dat vinden hebben een ernstig schraal mensbeeld. Enerzijds ontkent het enig praktisch nut van kunst, en anderzijds bagatelliseert het abstracte nut ervan. Dat een boek lezen inderdaad niet bijdraagt aan

het bruto binnenlands product, staat buiten kijf. Maar de troost of ontroering die het kan bieden is wel degelijk van belang. Zoals Soetaert en Van Peer zeggen:

Alleen wanneer men een sociologisch naïef, economisch ongegrond en filosofisch eenzijdig en arm wereldbeeld aanhangt, kan men een dergelijk 'praktisch' argument tegen het onderwijzen van de literaire canon aanvoeren. (Peer en Soetaert, 1993, p.19)

Goed, het probleem lijkt dus te zijn dat de kennis van de canon en de interesse in de literatuur afneemt. Dit zorgt, samengevat, voor problemen in de ontwikkeling. Hoe kan uitbreiding van de canon daar een (deel van) een oplossing voor bieden?

Door in de canon ruimte te geven aan cultuurproducten uit andere media, kan een docent in het onderwijs een breder scala aan literaire mogelijkheden aanbieden. Om dit te kunnen doen moet natuurlijk eerst worden afgewogen wat de literaire waarde van andere cultuurproducten is, maar recentelijk zijn er verschillende onderzoeken gedaan naar die waarde binnen andere media; bijvoorbeeld naar de literaire waarde van liedteksten en toneel. Als men strikt de etymologie beschouwt, dan is 'literatuur' slechts het geheel aan verhalen dat wordt overgebracht. Waarom dan niet kijken naar het verhaal dat bijvoorbeeld wordt overgebracht door de Mona Lisa? Over het verhaal achter Da Vinci's schilderij zijn talloze verhandelingen geschreven. Ook wordt de waarde van hiphopmuziek binnen de jeugdcultuur onderzocht, en hoe die identiteitsvorming beïnvloedt. Hoe verschilt dat nog van de waarde die wordt toegedicht aan romans en dichtbundels?

Dera

Jeroen Dera schreef in 2019 een artikel waarin hij specifiek het poëzieonderwijs bekritiseert. Net als in mijn pleidooi, pleit hij voor een verbreding van het onderwijs. Het artikel met de geheimzinnige titel 'Gedichten als smokkelwaar' opent met een belangrijk citaat van Wam de Moor, uit 1993. "Poëzie moet je moeilijk vinden lijkt het wel" (De Moor, geciteerd naar Dera, 2019, p.147). Dit imago van poëzie bezorgt zowel leerlingen als leraren problemen binnen het literatuuronderwijs. Er zijn wel initiatieven die proberen poëzie van het oubollige en ingewikkelde imago te ontdoen, maar volgens Dera zijn dat slechts druppels op de gloeiende plaat, zolang er geen paradigmaverschuivingen in het onderwijs plaatsvinden. Zijn artikel bestaat uit twee delen: het eerste deel geeft de staat van poëzie in het onderwijs weer, en in het tweede deel komt hij met ideeën hoe het beter kan.

Zijn eerste helft begint met stevige binnenkomer: "In de eindtermen voor het schoolvak Nederlands op havo en vwo komt het woord 'poëzie' niet voor" (Dera, 2019, p.147). De eindtermen vereisen een bepaald niveau van begrip van gelezen literatuur, maar door het expliciet ontbreken van het woord 'poëzie', geeft dat scholen de vrijheid om haar in het curriculum op te nemen of niet.

Dera haalt een onderzoek van Oberon aan om aan te geven hoeveel scholen van de mogelijkheid gebruik maken om wel poëzie te onderwijzen.

Van 81 ondervraagde literatuurdocenten uit de bovenbouw havo/vwo besteedde bijna negentig procent aandacht aan poëzie, 'waarbij vooral de technische aspecten centraal staan: gedichtenanalyse, verschillende dichtvormen, gedichten als onderdeel van de literatuurgeschiedenis.' (Geciteerd naar Dera, 2019, p.148)

Hoe komt het dan dat poëzie toch zo'n slecht imago heeft? Dera verklaart dat met een onderzoek van Rudell, dat aangeeft dat succesvol literatuuronderwijs vooral valt of staat met hoe de docent lesgeeft. Mede de belezenheid van de docent is een factor voor hoe hij of zij de stof overbrengt, en trends op de boekenmarkt geven aan dat onderwijzers steeds minder parate kennis hebben over verschillende soorten literatuur. Dit soort *modelling* (de onderwijskundige term voor het voordoen van gewenst gedrag) is cruciaal binnen effectieve poëziedidactiek (Xerri, geciteerd naar Dera, 2019, p.150). Als de parate kennis van docenten afneemt, kunnen de lesmethoden ondersteuning bieden om het onderwijs toch in goede banen te leiden. Hier ziet Dera echter een ander probleem. De lesmethoden houden geen rekening met kenmerkende aspecten van de literaire cultuur van de 21^e eeuw. Een definitie uit de methode *Laagland* voor vwo luidt als volgt: "Een gedicht herken je door de presentatie: de manier waarop de tekst op de bladzijde staat. Bij een gedicht is er veel wit van de pagina rondom de tekst en vaak ook tussen de verschillende delen van een gedicht" (geciteerd naar Dera, 2019, p.151).

De kritiek die Dera op deze definitie van poëzie heeft, roept al op tot verbreding:

Nergens in deze functionalistische theorie over poëzie wordt de mogelijkheid opengelaten dat een gedicht zich niet op papier manifesteert (denk aan digitale poëzie, spoken word, poetry slam, poëzie in de publieke ruimte, poëzie op voorwerpen, etc.) of qua bladspiegel niet te onderscheiden is van proza. (Dera, 2019, p.151)

Ook heeft Dera kritiek op de diversiteit van de poëzie die in de lesmethodes wordt weergegeven. Hij heeft een aantal methodes vergeleken, en het aantal vrouwen of schrijvers met een niet-westerse achtergrond bleek laag. Gemiddeld genomen is 8% van de gedichten afkomstig van een vrouw en slechts 4% van een schrijver met een niet-westerse achtergrond. Procentueel is dit al weinig, maar in de door Dera besproken⁹ lesmethodes staat slechts één schrijver met een andere dan Westerse afkomst. Ook komt het grootste gedeelte van de behandelde gedichten van voor de 21e eeuw.

⁹ Nieuw Nederlands, Laagland en Dautzenberg.

Samengevat identificeert Dera een aantal problemen in het contemporaine poëzie-onderwijs. De opvatting van poëzie is niet meer modern en de gedichten die behandeld worden ook niet. Daarnaast is het beeld dat geschetst wordt van een auteur weinig divers, met weinig vrouwen en mensen met een niet-westerse achtergrond. Buiten de lesmethodes om is er de kwestie dat leerlingen proza hoger beoordelen dan poëzie door haar stoffige imago. En dan is er nog het probleem dat de docenten zelf minder belezen lijken te zijn, en door minder parate kennis afhankelijker zijn van de lesmethodes.

Dera waarschuwt de lezer al dat het oplossen van deze problemen niet eenvoudig is. Toch pleit hij voor een nieuwe aanpak, die leerlingen en docenten aan beter onderwijs helpt. Wat hij wil is poëzie als iets multidisciplinairs beschouwen, en het niet alleen laten voorkomen in de literatuurlessen bij Nederlands. In plaats van de gangbare methode, namelijk *close reading* van geselecteerde gedichten, pleit hij voor een bredere omgang met poëzie. Hij geeft als voorbeeld dat de docent leerlingen opdraagt om zich aan anderen voor te stellen met behulp van een gedicht. Hierdoor moeten de leerlingen eerst lezen, daarna interpreteren, vervolgens kritisch selecteren binnen het gedicht dat op henzelf van toepassing is, en tot slot deze keuze tot uiting brengen. Op deze manier kan een docent met een gedicht leesvaardigheid, kritisch denken en spreekvaardigheid doceren.

Deze nieuwe kijk op literatuuronderwijs kan nog verder worden uitgebreid door ook de primaire literatuur uit te breiden. Door leerlingen de mogelijkheid te geven om met andere vormen van literatuur bezig te zijn, stelt een docent ze in staat om zich breder te ontwikkelen. Als leerlingen worden geacht zich voor te stellen met behulp van een gedicht, waarom dan niet met een schilderij? Of bijvoorbeeld met een muziektekst?

De Roest en Richards-Schriemer

Aafje de Roest is gespecialiseerd in hip-hop studies, en heeft een artikel geschreven waarin zij de waarde van hiphopteksten voor het onderwijs beschrijft. Deze waarde baseert zij op een aantal zaken. Als eerste kijkt ze naar het luistergedrag van leerlingen. In de Nederlandse top 40 blijkt Nederlandse rapmuziek enorm veel geluisterd te worden, en dat gebeurt voornamelijk door jongeren. De Roest merkt op dat de hiphopcultuur inmiddels zo aanwezig is onder jongeren, dat ze er ook mee in aanraking komen als ze er zelf niet bewust naar op zoek zijn (de Roest, 2022, p.103).

De Roest wijst op verschillende onderzoeken die gedaan zijn naar het gebruik van hiphop in literatuurlessen. Deze laten een positief beeld zien, maar zijn nog zo incidenteel, dat er nog geen generaliserende uitspraken gedaan kunnen worden. Waarom wordt literatuuronderwijs met hiphopteksten op basis van deze positieve resultaten dan nog niet breder geïmplementeerd? De oorzaken die De Roest daarvoor oppert zijn aarzelingen over de literaire waarde van hiphop,

gebrek aan expertise, vertaalproblemen. Ook zijn er een aantal gevoelige aspecten in veel hiphopmuziek, bijvoorbeeld. Een docent moet weten hoe daarmee om te gaan. In haar artikel stelt Aafje oplossingen voor deze problemen voor (De Roest, 2022, p.111).

Het eerste probleem, de literaire waarde van (hiphop)teksten, zal in de volgende paragraaf uitgebreider worden besproken. De bijdrage van De Roest gaat specifiek over het gebruik van hiphop in het literatuuronderwijs, maar ik ga de literaire waarde van muziekteksten (en andere niet-literaire bronnen) bepleiten. Het weerleggen van het argument 'hiphop heeft geen literaire waarde' wordt dus in een latere sectie gedaan.

Kortgezegd is het argument van De Roest dat de manier van *close reading* die nu in het literatuuronderwijs wordt gebruikt (en die door Dera bekritiseerd wordt) prima uitvoerbaar is hiphopteksten. Zij geeft een aantal contemporaine voorbeelden, waar verschillende stijlfiguren, rijmschema's en metafoorgebruik in onderscheiden kunnen worden. Ook stelt ze dat er in de verhalen van hiphopartiesten literaire kenmerken te herkennen zijn. Ze laat dit zien door Murat Isiks *Wees onzichtbaar* te vergelijken met teksten van Smib, die op soortgelijke wijze als het hoofdpersonage van Isiks roman vertellen over hun jeugd in Amsterdam-Zuidoost. De slotzin van De Roests paragraaf vat haar argument goed samen: "Hiphop helpt leerlingen hun vocabulaire te verbreden en hun schrijf- en leesvaardigheden te ontwikkelen. Als hiphop zelf als literatuur wordt voorgelegd is de leerimpact mogelijk nog groter" (De Roest, 2022, p.107).

Het probleem van leraren die misschien de expertise of opleiding niet hebben om effectief les te geven over/met hiphop lost De Roest op met het 'Each One Teach One'-principe. Met dit principe kunnen leerlingen kennis uitwisselen met docenten, omdat leerlingen waarschijnlijk beter thuis zijn in de *jeugd*cultuur hiphop. Leraren leggen de conventies van literatuuronderzoek uit: wat is een rijmschema, hoe werken stijlfiguren? Aan leerlingen wordt dan gevraagd om daarmee aan de slag te gaan en deze analyses aan hun docent voor te leggen. De docent doet daarmee kennis op over hiphop, terwijl de leerlingen vaardigheden opdoen die belangrijk zijn voor de eindtermen van hun examen (De Roest, 2022, p.107).

Het in de les brengen van hiphopteksten (of breder: liedteksten) geeft docenten en leerlingen meer talig materiaal om mee te werken. Het zou dus zonde zijn om het onderwijs deze mogelijkheid te ontnemen, want het is eenvoudig te bedenken dat leerlingen liever aan de slag gaan met teksten die zij zelf al kennen en waarderen, dan met een boek dat geschreven is ver voordat ze geboren zijn, en waarvan de thematiek veel minder goed aansluit bij hun eigen leven. Maar ook die combinatie is waardevol. De Roest oppert om leerlingen een of meerdere nummers bij een roman te laten zoeken, die bijvoorbeeld qua thematiek op elkaar aansluiten. Een optreden van de Amerikaanse rapgroep N.W.A werd door de FBI afgebroken, nadat ze het nummer *Fuck tha police* speelde. Heeft die geen gelijkenis met Reves ezelproces?

In aansluiting bij het stuk van De Roest is het gelukt om een artikel te vinden waarin een ervaring met hiphop in de literatuurles wordt getoond. Michelle Richards-Schriemer schreef voor *Levende Talen Magazine* een korte bijdrage met de titel “Fresku feat. J.C. Bloem”. Ze vertelt dat het gebruik van hiphop in de les ‘leerlingen prikkelt’:

Wanneer ik naar een rap verwijst in plaats van naar klassieke gedichten, is dat een soort breuk met het decorum. Leerlingen reageren daarom veelal verrast en soms enigszins onwennig, maar al snel krijgen ze plezier in de analyse en dragen ze zelf ook nummers aan. Ik heb leerlingen zien opbloeien in mijn lessen over hiphop. (Richards-Schriemer, 2023, p.36)

Ook het Each one Teach one-principe dat De Roest voorstelt, komt bij Richards-Schriemer in de les. Ze schrijft dat de leerlingen opgewekt vertellen over een onderwerp waar zij veel van weten. Ook merkt ze op dat leerlingen de vaardigheden van de tekstanalyse daarna kunnen toepassen op ‘klassieke’ gedichten (Richards-Schriemer, 2023, p.37).

Diversifiëring

Een van de meest gehoorde punten van kritiek op de literaire canon is dat hij niet inclusief is. Dit is in de inleiding van dit onderzoek al aangestipt, maar in deze paragraaf is het tijd om de inclusiviteit (of gebrek daaraan) nauwkeuriger te bekijken. Het argument dat hier aangedragen zal worden is dat de uitbreiding van de canon de diversiteit daarbinnen ten goede komt.

Ik wil maar stellen dat het niet zo is dat je een diverse of gemengde literatuur moet bieden om de nieuwe generatie Nederlanders aan je te binden. Het is wel zo dat je de aard van literatuur geweld aandoet, als je niet breder kijkt, en niet verder dan je eigen ervaring zoekt. (Amatmoekrim, 2018)

Tijdens de dag van de literatuurkritiek sprak Karin Amatmoekrim het bovenstaande citaat in De Brakke Grond, een Vlaams cultureel centrum in Amsterdam. Met dit citaat geeft zij elegant weer waarom diversiteit zo belangrijk is in de canon.

Qua diversiteit zijn er meerdere oproepen geweest tot uitbreiding van de canon. Omdat deze zo weinig werk van vrouwen en schrijvers met een niet-westerse achtergrond bevat, is er vanuit verschillende hoeken kritiek. Een argument dat vaak wordt gebruikt om dit gebrek te verklaren is de beoogde werking van de canon. De canon dient een onderscheid te maken tussen cultureel relevante werken, en werken die niet bijzonder genoeg zijn om historisch belangrijk te worden geacht. Uit dat argument lijkt dus te volgen dat de werken van groepen die niet in de canon staan, simpelweg minder goed zijn, of, preciezer geformuleerd, niet dezelfde literaire waarde hebben.

Koolen

In haar proefschrift onderzoekt Corina Koolen het verschil tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs. In de inleiding van haar boek beschrijft ze een experiment van Catherine Nichols. De auteur stuurde een manuscript naar een aantal literair agenten, de helft van de keren onder haar eigen naam, de andere helft van de keren onder een mannelijke naam. De vrouwelijke auteur kreeg tweemaal positief bericht, terwijl de mannelijke auteur zeventienmaal een positieve reactie kreeg. Het waardeoordeel van de agenten verschilde significant: de mannelijke auteur had een “well-constructed and clever” boek geschreven, terwijl het door een vrouw geschreven werk wel “beautiful writing” bevatte, maar “not good enough” was (geciteerd naar Koolen, 2018, p.15).

In acht hoofdstukken onderzoekt Koolen een aantal verschillen die mogelijk bestaan tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs: van bekroningsgedrag door literaire jury's tot taalkundige verschillen. De eindconclusie van de dissertatie is dat vrouwen niet onderdoen voor mannen qua literaire kwaliteit, maar dat dat in verkoopcijfers of literaire prijzen niet zichtbaar is. In het achtste hoofdstuk vat Koolen het hele werk samen. Daaruit blijkt dat er nog geen gelijkheid is tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs. Allereerst winnen vrouwen veel minder vaak literaire prijzen. Daarnaast staan vrouwelijke auteurs minder vaak in de bestsellerlijsten.

Zijn vrouwen dan minder goed in schrijven? Nee, stelt Koolen. In een experiment heeft zij namelijk gender uitgesloten als variabele. Zij gaf een tekst aan drie verschillende groepen van 200 mensen. Tegen de eerste groep is gezegd dat de tekst door een vrouw geschreven was, de tweede groep zou een mannelijke auteur voor zich hebben en bij de derde groep is gender niet gespecificeerd. Vervolgens werd aan de respondenten gevraagd om de tekst te beoordelen. De tekst, geschreven door Emy Koopman, werd door de drie groepen met dezelfde score beoordeeld. De score voor de tekst was gemiddeld een 4.5 (schaal van 1-7). De tekst die door een man geschreven zou zijn, kreeg het hoogste cijfer (4.7), en de tekst ‘van een vrouw’ volgde met een 4.4. Het fragment van een auteur zonder gespecificeerd gender kreeg een 4.5. Deze verschillen zijn klein, en niet statistisch significant. Dat betekent dat het voor een lezer eigenlijk niet uitmaakt of een roman van mannelijke of vrouwelijke hand komt (of van een hand zonder gespecificeerd gender). Daarmee wordt ook duidelijk dat gender geen factor speelt bij literaire kwaliteit (Koolen, 2018, p.99).

Vernieuwing in de literatuur

Hoe kan de canon zorgen voor vernieuwing van de literatuur? De canon wordt juist vaak beschouwd als een lijst met (vaak oudere) boeken die een klassieke status hebben verworven. Een afspiegeling van de culturele waarden van een maatschappij, wat dus vernieuwing lijkt tegen te spreken. In een bepaalde zin klopt dat. In een literaire canon staan niet de meest-recente of vernieuwende auteurs of werken. Wat de canon wel doet is een verleden van literaire waarden tonen. En juist door het

begrijpen van dit verleden kan een auteur zich ertegen verzetten. De canon is door de jaren heen regelmatig aangepast. Daardoor zijn oudere auteurs ingewisseld voor nieuwe. Dat betekent niet dat er een constante verschuiving zal zijn waardoor oude werken plaats moeten maken voor nieuw werk. Er zullen middeleeuwse werken zijn die mogelijk altijd als canonic worden gezien. Maar juist uitbreiding en vervanging zorgen ervoor dat het literair verleden een compleet beeld blijft tonen.

Hoe zorgt de canon dus voor vernieuwing? Het is juist de historische functie van de canon die nieuwe schrijvers de mogelijkheid geeft om het literaire verleden tot zich te nemen. Literatuur ontstaat niet in een vacuüm, zij ontstaat juist doordat de mogelijkheid van vergelijking bestaat.

Kees Fens beschrijft dit al in 1984. Op de vraag wanneer de literatuur ontstond antwoordt hij in *De tweede stem*:

Toen het tweede boek gelezen was. Het eerste werd hoger aangeslagen dan het tweede of omgekeerd. In elk geval: er waren normen, want er was een mogelijkheid tot vergelijking. Bij het tweede boek ontstond een opvatting over literatuur, en daarmee literatuur. De groei van de opvattingen begon met de groei van de literatuur. (Fens, 1984, p.38)

Het is dus daarom dat een uitgebreidere canon zorgt voor literaire vernieuwing. Hoe breder de literaire geschiedenis is die de canon vertelt, des te breder de mogelijkheid is voor nieuwe kunstenaars om zich daartegen te verzetten, en op die manier vernieuwend werk te maken. Het is juist die constante wisselwerking tussen canonisering, vernieuwing en het breken met de heersende literaire waarden die de literatuur verder helpt. Toevoeging van bijvoorbeeld het oeuvre van De Jeugd van Tegenwoordig zou zomaar een moderne auteur kunnen inspireren om op dezelfde manier met taal om te gaan als deze hiphopgroep.

Doorman

Toen Maarten Doorman het ambt van bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam aanvaardde, sprak hij een rede uit met de titel 'Kiekertak en Klotterboeke: gedachten over de canon' Om die gedachten te presenteren begint hij met de uitleg van de titel. Kiekertak en Klotterboeke zijn namelijk personages uit *Bint*, een roman van Ferdinand Bordewijk. Doorman zegt dat het "een van de kleine meesterwerken uit de Nederlandse literatuur van de vorige eeuw is, maar nu¹⁰ nergens meer verkrijgbaar is" (Doorman, 2004, p.5). De keuze voor die roman als introductie van zijn rede is niet toevallig: de roman gaat namelijk over De Hel, een klas leerlingen uit de roman. De roman bevraagt, zo stelt Doorman, wat het schoolsysteem aan leerlingen moet bieden, en via die weg komt hij uit bij de literaire canon, en zijn functie in het onderwijs. Voordat hij over die functie begint, geeft hij zijn

¹⁰ In 2004.

definitie van de canon: “... Dat geheel van teksten, beelden, kunstwerken en historische gebeurtenissen dat het referentiekader is van een gedeelde cultuur” (Doorman, 2004, p.8).

Vervolgens onderscheidt Doorman vier dogma's over de canon en diens orthodoxie. Het eerste dogma is dat de orthodoxie van de canon erop berust dat hij in de eerste plaats conservatief moet zijn. “Verbleekt niet alles naast Homerus, Shakespeare, Dante, of recenter, naast Kafka of Joyce? Verlamt niet de onaantastbare status van Bach en Beethoven al sinds lang de ontwikkeling van de muziek, verhindert ze niet een serieuze blik ook op inmiddels generaties popmuziek?” vraagt Doorman aan de toehoorders. Hij geeft direct kritiek op deze zienswijze: het vasthouden aan een groep klassieke kunstenaars die toch niet te overtreffen zijn noemt hij een blok aan het been. Om zijn betoog kracht bij te zetten citeert hij Nietzsche: “Een overdosis aan geschiedenis heeft de plastische kracht van het leven aangetast, het leven weet niet meer het verleden als versterkend voedsel tot zich te nemen”(Nietzsche geciteerd naar Doorman, 2004). Op basis van dit citaat concludeert Doorman dat, als de maatschappij de gecanoniseerde werken van het verleden de maatstaf laten vormen van wat men in het heden belangrijk vindt, de cultuur ten dode is opgeschreven.

Via deze conclusie vervolgt hij met de twee volgende dogma's van de orthodoxie van de canon. Deze twee liggen dicht bij elkaar en worden hier, net als in Doormans rede, ook samengevoegd. Het tweede dogma houdt in dat de canon onveranderlijk moet zijn. Daaruit volgt ook direct het derde: de canonieke werken worden heilig verklaard. Maar deze canonisatie zorgt niet voor kritische studie of vrije omgang, maar dwingt juist verering af. Een onveranderlijke canon ontnemt cultuurwetenschappers de mogelijkheid om de canon op een productieve manier te bestuderen. Als vaststaat dat bepaalde werken canoniek zijn, heeft het geen zin om ze nog te bespreken, omdat kritiek niks uithaalt. Dit idee kan de lezer bekend voorkomen, omdat dit lijkt op de manier hoe Van Alphen en Meijer hun boek openden, dat eerder in dit onderzoek al voorbijkwam. Die bundel wordt ook door Doorman aangehaald.

Het vierde dogma dat besproken wordt, is dat de canon elitair zou zijn. “De canon dient als een ander woord voor *high culture* en sluit daarmee cultuuruitingen uit die niet behoren tot de elite van de Westerse cultuur, uitingen van jongeren, immigranten en subculturen” meldt Doorman (2004, p.10) Hij vervolgt met dezelfde kritiek die eerder is vermeld:

Haar maatstaf is de man, de blanke, de heteroseksueel, de koloniaal, de bourgeois en de christen. Zij is een institutioneel middel dat vooral dankzij het onderwijs een onveranderlijk systeem van waarden en normen in stand weet te houden – en zo de belangen van een bevoorrechte groep veiligstelt. (Doorman, 2004, p.11)

Doorman noemt op dit moment in zijn rede, na het onderscheiden van de vier dogma's, de canon een verwerpelijk ding. Echter, hij begint op dit moment met het tweede deel van zijn rede, waar hij

de functie van de canon aan de orde stelt. Dat doet hij door de dogma's verder te bespreken en van kritiek te voorzien. Voor dit onderzoek is alleen de inleiding van het tweede deel van de rede relevant. Hierin bepleit Doorman namelijk hetzelfde als deze subparagraaf: de canon dient als springplank voor vernieuwing.

Doorman noemt het dogma van de conservering overdreven. Natuurlijk is een canon conservatief, anders zou hij zijn functie verliezen. Hij is per definitie conservatief, omdat ze tracht te conserveren wat men waardevol acht. Maar juist de vooruitstrevende retoriek van cultuurvernieuwers (Doorman noemt de avant-gardisten van de twintigste eeuw) grijpt terug naar de canon. Ofwel om haar te incorporeren, of juist om zich ertegen af te zetten, maar in beide gevallen heeft vernieuwing de canon nodig. Ook kan de canon helpen met het formuleren van een voorgeschiedenis, zodat de vernieuwingen begrijpelijk worden gemaakt én hij gezag verleent. "Het succes van vernieuwing en vooruitgang in de kunsten schuilt in de spanning tussen traditie en verandering. Vernieuwing is uiteindelijk niet denkbaar zonder het referentiekader van de canon" (Doorman, 2004, p.12).

Conclusie: voorargumenten

In dit hoofdstuk heb ik drie argumenten besproken waarmee ik pleit voor uitbreiding van de canon. Het eerste en grootste argument gaat over het onderwijs. Een van de eerste 'officiële' canonlijsten is namelijk door de commissie Van Oostrom op papier gezet, specifiek om als handvat te dienen in het onderwijs. Die commissie kreeg deze opdracht omdat kennis over literatuur steeds minder leek te worden. Het gevaar daarvan heb ik met het artikel van Van Peer en Soetaart laten zien: het leidt tot problemen in de ontwikkeling en verhindert daarmee een soepele deelname aan de maatschappij. Vervolgens is besproken hoe Jeroen Dera oproept tot vernieuwing van het literatuuronderwijs, en met De Roest en Richards-Schriemer zijn twee praktische invullingen daarvan besproken.

Diversifiëring is het onderwerp van het tweede argument. Met *Reading beyond the female* laat Corina Koolen zien dat er eigenlijk niet zo veel verschillen zijn tussen de literatuur van mannelijke of vrouwelijke hand. Waarom staan er dan, ondanks Koolens conclusie, dan toch zo weinig vrouwen in de canon? Die vraag is complex, en het is niet het doel van mijn scriptie om die te beantwoorden. Waar ik voor pleit is de uitbreiding van de canon met verschillende soorten media. Deze uitbreiding leidt tot een gelijkere canon, omdat er kunstvormen gecanoniseerd kunnen worden waarin vrouwen niet ondergerepresenteerd zijn. In bijvoorbeeld het ballet zijn meer vrouwelijke dansers dan mannelijke¹¹. Een uitvoering van het zwanenmeer toevoegen aan de canon zou dus al helpen met een gelijkere genderrepresentatie binnen de canon. Op dezelfde manier kunnen kunstenaars met niet-westerse achtergrond ook beter gerepresenteerd worden. De eerdergenoemde Amatmoekrim

¹¹ <https://www.zippia.com/ballet-dancer-jobs/demographics/>

betoogt dat er in Nederland te snel gekeken wordt naar schrijvers in het buitenland om verhalen te vertellen die Nederlandse 'migrantschrijvers' ook vertellen (Amatmoekrim, 2015). Op dezelfde manier als met vrouwen, zou uitbreiding van de canon kunnen leiden tot het toevoegen van kunstvormen waar deze groepen wél de verdiende waardering krijgen.

Bij het bespreken van het laatste argument, heb ik uiteengezet hoe de canon nodig is voor vernieuwing binnen de literatuur. Juist die noodzaak vereist ook vernieuwing van de canon. Door een constante wisselwerking van cultuurproducten die toegevoegd worden aan de canon en cultuurproducten die vervolgens weer gebruik maken (incorporeren, parodiëren, persifleren etc.) van die gecanoniseerde werken, blijft er voortgang binnen de kunsten. Een uitgebreide canon werkt dus ook diversiteit in de hand: de kunstopvattingen van mensen buiten de Westerse elite (de witte, heteroseksuele man) kunnen ook plaats krijgen in de canon. Die verrijking zorgt voor een nog breder scala aan kunst om te incorporeren, en mee te vernieuwen.

Tegenargumenten

In dit hoofdstuk worden verschillende tegenargumenten tegen de uitbreiding van de literaire canon weerlegd. Het belangrijkste tegenargument is die van literaire waarde. Samengevat houdt dat argument in dat in de literaire canon werken moeten staan die literaire waarde hebben. Vaak wordt literaire waarde alleen toegedicht aan boeken. In de subparagraaf waarin dat argument wordt behandeld zal middels twee voorbeelden gedemonstreerd worden dat niet louter boeken die eigenschap kunnen hebben. Daarnaast is er ook het tegenargument van fluiditeit. Welke functie heeft een canon nog, die in principe alles zou kunnen bevatten? Zo'n vraag lijkt sterk te ageren tegen de uitbreiding van de canon, maar in de eerstvolgende subparagraaf zal aangetoond worden dat dat nog niet zo eenvoudig is, en dat een uitbreiding van de canon niet per se zorgt voor functieverlies van de canon.

Fluiditeit

Mooij

Een eerste tegenargument dat bedacht kan worden om de uitbreiding van de canon in de weg te staan is het idee van een *te* dynamische canon. Er zijn verschillende oproepen geweest om de canon te diversifiëren. Eerder zijn bijvoorbeeld de oproepen van Maaïke Meijer en Karin Amatmoekrim behandeld, die respectievelijk pleiten voor meer vrouwen en meer auteurs met niet-Westerse achtergrond in de canon. Er wordt nog veel gediscussieerd over de vraag of dat moet gebeuren door het vervangen van bestaand canoniek werk, of het toevoegen van andere werken uit andersoortige bronnen, maar de oproep voor een canon die meer divers is, is luid¹².

¹² Meijer, Amatmoekrim en ook de reacties op de enquête van Van Deinsen et al..

Het is echter niet vreemd om te denken dat wanneer men de canon aanvult met andere vormen van literatuur, al dan niet met muziek, theater of zelfs beeldende kunst, de werking van de canon wegvalt. Een vraag die men kan stellen is: 'Wat selecteert de canon nog, als er zo veel in kan?' Een grens die alles doorlaat, is immers geen grens.

Om die vraag te beantwoorden, en om dit argument te weerleggen is het belangrijk om vast te stellen wat de functie van de canon is, en wat voor nut aan die functie ontleend wordt. In de rapportreeks *Voorzetten*, waaruit al eerder het artikel Van Peer en Soetaert is besproken, schrijft ook Jan Mooij een artikel. Hierin probeert hij in slechts een pagina het begrip canon te duiden. Zijn definitie is ruim. Hij stelt dat men de canon moet beschouwen als een verzameling van 'literaire geschriften' die aanmerkelijk groter is dan alleen de 'klassieken', maar ook aanmerkelijk kleiner dan alles wat tot de literatuur gerekend wordt (Mooij, 1993, p.29). Doordat een canon een begrenzend instrument is, wekt het direct een rangorde op. Werken die niet in de canon zitten zou men kunnen zien als 'minder' dan canonieke werken. Maar omdat er twee uitersten zijn waartussen de canon zich beweegt (klassieken en *de literatuur* in het algemeen) die dichter bij elkaar liggen dan literair en niet-literair, is de distictie tussen wel- of niet canoniek minder ingrijpend dan de distictie tussen wel- of niet literair.

De functie van de canon weet Mooij elegant te omschrijven:

De canon is er om structuur en oriëntatie tot stand te brengen. Ze omvat de werken die in voldoende ruime kring voldoende waardering genieten om in de aandacht te blijven, zodat ze als oriëntatiepunten kunnen dienen in de omgang met literatuur, en met name in de literaire kritiek. (Mooij, 1993, p.30)

Vervolgens geeft Mooij misschien wel het sterkste argument dat het tegenargument van fluiditeit ontkracht: onder verschillende minderheidsgroepen heeft zich in de twintigste eeuw een emancipatiegolf voorgedaan, waardoor bestaande machtsverhoudingen minder vanzelfsprekend werden. Deze emancipatie zorgde ervoor dat eerder vigerende normen en waarden veranderden. Die verandering heeft ook invloed op de cultuur, en dus de literatuur. Doordat er nieuwe culturele waarden werden aangenomen, is de canon (langzaam) veranderd. De canon heeft juist altijd gedijd bij zulke veranderingen, en de mogelijkheid tot aanpassing. Mooij heeft het in 1993 over de ingrijpende veranderingen die het postmodernisme teweeg brengt. In 2023 is emancipatie van bijvoorbeeld vrouwen en mensen van kleur een belangrijk onderwerp, en onder druk van die ontwikkeling wordt opgeroepen om die groepen in de canon te vertegenwoordigen. Hebben de paradigmaveranderingen van het postmodernisme ervoor gezorgd dat de canon verdween? Neen.

Lijkt het erop dat de canon verdwijnt door de emancipatie van vrouwen, mensen met kleur en andere groepen die om onduidelijke redenen niet in de canon zijn opgenomen? Ook niet.

Het argument dat een diversere canon de functie ervan teniet zou doen, is dus onjuist. Het uitbreiden van de canon, of in elk geval de opname van alternatieven toestaan, zorgt juist voor diversifiëring. Ook kan uitbreiding leiden tot een breder publiek, en meer handvatten voor docenten om hun literatuurlessen mee in te vullen.

Literaire waarde

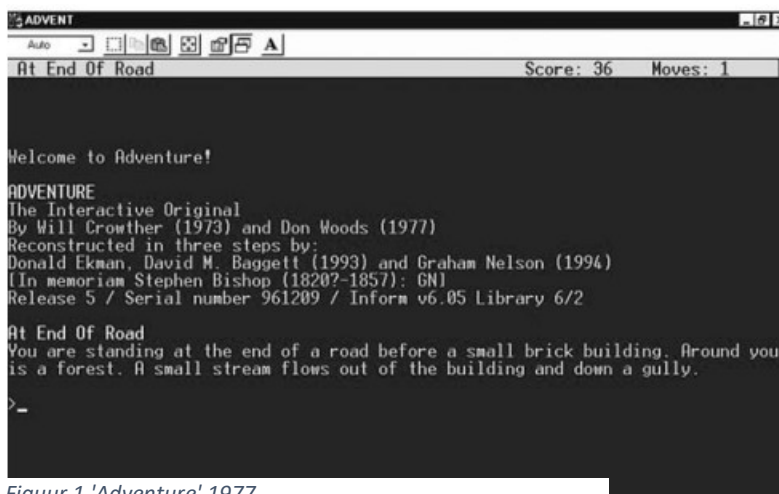
De literaire canon moet bestaan uit werken met voldoende literaire waarde. Die stelling is logisch. Hoe wordt de literaire waarde dan gewaarborgd als er ook andere media toegevoegd kunnen worden in de canon? De canonlijsten die tot nu toe besproken zijn, zijn samengesteld door mensen die een achtergrond hebben in literatuur of onderwijs, maar een musicoloog staat niet in de lijsten van de samenstellers. Hebben andere media niet genoeg literaire waarde? Dit lijkt een lange tijd voor waar aangenomen te zijn, maar er ontstaat een steeds harder tegengeluid.

Harold Bloom schrijft in *The Western Canon* over zesentwintig auteurs die volgens hem canoniek zijn. Deze canonisering dicht hij toe aan een aantal eigenschappen, die hij bondig samenvat: "literature breaks into the canon only by aesthetic strength, which is constituted primarily of an amalgam; mastery of figurative language, originality, cognitive power, knowledge, exuberance of diction" (Bloom, 1994, p. 29). Maar is het waar dat deze eigenschappen alleen terug te vinden zijn in literatuur? Tegen die stelling wordt in deze subparagraaf geageerd.

Videogames

Kücklich in Rutter en Bryce

In het boek *Understanding digital games* geredigeerd door Jason Rutter en Jo Bryce, beschrijft Julian

Figuur 1 'Adventure' 1977

Kücklich in 2006 het gebruik van de literaire traditie in videogames. Hij begint bij het begin van het medium, zogenaamde *text-based-adventures*. Een tekst wordt op het scherm geladen, en de speler bevindt zich in een verhaal. Deze vroege voorbeelden van computerspellen zijn door andere

wetenschappers in 1997 beschreven met de terminologie van de literatuurkritiek¹³. Die stap is wat *text-based-adventures* betreft ook niet zo groot, omdat de speler vooral optreedt als lezer. Door de beperkingen van de hardware van die tijd was het nog niet mogelijk om de verhalen op een soort interactief-cinematische manier weer te geven.

Kücklich maakt duidelijk dat deze *text-based* videogames in eerste instantie veel tradities van het literaire medium overnemen. Er is een plot, er zijn personages en er is een narratief (Kücklich, 2006, p.95). Daarnaast is er sprake van intertekstualiteit. Een mechanisme dat door een auteur gebruikt kan worden om een ander cultuurproduct aan te roepen dat vervolgens een bepaalde functie vervult binnen het eigen product. De vroege *text-based* videogames maakten namelijk veelvuldig gebruik van bestaande *fantasy*-verhalen om hun game vorm te geven. Door dit mechanisme kunnen kunstenaars gebruik maken van een bijna eindeloze bron van boeken, schilderijen, liederen en andere kunstwerken, om hun eigen werk te verdiepen. Kücklich beschrijft het spel *Space quest*, waarvan de humor moeilijk te waarderen is als de speler niet bekend is met een breed scala aan sciencefiction-boeken, waarnaar constant verwezen wordt. Op dezelfde manier kan bijvoorbeeld gezegd worden dat een betekenislaag uit Mulisch' *Twee vrouwen* wegvalt, als de lezer niet bekend is met de mythe van Orpheus en Eurydice.

Literatuur heeft de mogelijkheid om de lezer te dwingen om na te denken over wat er in een verhaal gebeurt. Op dezelfde manier kan een videospel een speler laten nadenken. In *Spec-ops: the line* kijkt de speler door de ogen van een Amerikaanse legerofficier in Dubai. In het spel moeten verschillende keuzes worden gemaakt, die het verhaal voort helpen. Deze keuzes zijn vaak morele dilemma's. Deze keuzes hebben in het spel invloed op de spelervaring. Veel burgerslachtoffers zorgt voor grimmige dialoog tussen de soldaten, en toont zwaar posttraumatisch stresssyndroom. Minder burgerslachtoffers houdt het moreel hoog, maar verhoogt de moeilijkheidsgraad. Dit spel is een van de bekendere voorbeelden van games die de speler doen reflecteren op zijn acties binnen het spel. Als de speler zijn soldaten op een sadistische manier laat handelen, vraagt het spel "Do you feel like a hero yet?" (2K, 2006) Het spel is door critici hooggewaardeerd door deze provocerende kijk op geweld, dat in veel andere videospellen juist wordt beloofd.

Videospellen zijn dus in staat om narratieven tot leven te brengen, en een speler daarin eigen keuzes te laten maken. Anders dan in (bijna alle¹⁴) literatuur, heeft het spel dus een vorm van interactiviteit. Hierdoor is het voor een speler makkelijker om zich in te leven in het hoofdpersonage van het verhaal. Het zou zonde zijn om videospellen a priori hun literaire waarde te ontzeggen. Ze gebruiken mechanismen die ook vaak in literatuur voorkomen, zoals intertekstualiteit. Daarnaast zijn

¹³ Espen Aarseth's *Cybertext* (1997) en Janet Murrays *Hamlet on the Holodeck* (1997)

¹⁴Hot or Not van Carry Slee is een voorbeeld van een interactief boek. In deze boeken wordt de lezer gevraagd welk van de twee verhalen ze willen lezen, en op basis daarvan slaat de lezer een gedeelte van het boek over.

ze in staat om de speler te doen reflecteren op hun acties, op dezelfde manier als een boek een lezer kan doen reflecteren op de acties van een hoofdpersonage. Ook laten ze een speler zich onderdompelen in een andere, fictionele wereld. En ook dat is een van de functies van literatuur.

Muziek

In canonlijsten staan geen muzikanten. Ook vindt men er geen tekstschrijvers die exclusief voor muzikanten schrijven. Lennart Nijgh heeft veel teksten voor Boudewijn de Groot geschreven, maar is niet canoniek. Waardering voor liedteksten uit de literaire hoek komt inmiddels wel vaker voor. In deze paragraaf zal ik de literaire waarde van muziek verdedigen door hedendaagse voorbeelden van literaire lof voor tekstschrijvers te behandelen, en de historische vervlechting van muziek en literatuur te bespreken.

Bob Dylan en Kendrick Lamar

In 2016 won de Amerikaanse folkartiest Bob Dylan de Nobelprijs voor de literatuur. De jury geeft de volgende reden voor haar keuze: “(The Nobel Prize in Literature for 2016 is awarded to Bob Dylan) for having created new poetic expressions within the great American song tradition” (Noble Prize Committee, 2016). Zoals gebruikelijk is bij de Nobelprijs, hield Dylan een lezing bij de ontvangst van zijn prijs. In deze lezing beschrijft hij zijn jeugd, waarin hij een vocabulaire opbouwde dat in zijn muziek zo kenmerkend is geworden:

I had all the vernacular down. I knew the rhetoric. None of it went over my head – the devices, the techniques, the secrets, the mysteries – and I knew all the deserted roads that it traveled on, too. I could make it all connect and move with the current of the day. When I started writing my own songs, the folk lingo was the only vocabulary that I knew, and I used it. (Dylan, 2016)

Maar voor de folkzanger bleef het daar niet bij. Hij beschrijft zijn ervaringen in *grammar school*, waarna hij een lijst klassieke literaire werken oprakelt. *Ivanhoe*, *A tale of two cities*, *Don Quixote* passeren de revue. Deze literaire kennis in combinatie met de *folk lingo* is, volgens Dylan, een van de redenen dat hij de prijs heeft ontvangen. Naast de tradities van de folk- en bluesteksten die hij zo goed kende, had hij een geïnformeerd beeld van de wereld, verkregen door de boeken die hij had moeten lezen. Hij vertelt dat juist die combinatie hem de mogelijkheid gaf om zijn eigen teksten te verrijken.

Een ander recent voorbeeld van een musicus die een prestigieuze prijs binnenhaalt is de Amerikaanse rapper Kendrick Lamar. In 2018 won hij de Pulitzer-award voor muziek. De prijs, die tot dan toe louter naar jazz- en klassieke muzikanten ging, werd aan Lamar uitgereikt vanwege de diepgang van diens teksten. Hij won met zijn album *DAMN.*, volgens het juryrapport “a virtuosic song

collection unified by its vernacular authenticity and rhythmic dynamism that offers affecting vignettes capturing the complexity of modern African-American life” (Pulitzer Committee, 2018).

Wat de prijzen van Dylan en Lamar bijzonder maakt, is dat ze laten zien dat muziek- en literatuurkritiek naar elkaar toe bewegen. Dylan wint een literatuurprijs voor zijn muziek, en Lamar wint een muziekprijs voor zijn teksten. Het laat een ontwikkeling binnen de kritiek zien die aantoont dat de twee velden niet los van elkaar hoeven te zijn, maar juist sterk vervlochten.

Pfeijffer en Schröder (en het ‘liedjesproject’)

In het literaire tijdschrift *De Revisor* is in 2006 een uitgave uitgebracht met wat de redactie het ‘liedjesproject’ is gaan noemen. In dit project gaan dertien dichters/schrijvers aan de slag met liedschrijvers, om samen nummers te schrijven. De uitgave wordt ingeleid door Ilja Leonard Pfeijffer en Allard Schröder, die de historische relatie tussen muziek en poëzie uiteenzetten.

De geschiedenis van Pfeijffer en Schröder begint in de Oudheid. Ze openen met Orpheus, die volgens de mythe de grootste zanger en dichter was. In die mythe is er echter helemaal geen verschil tussen dichter en zanger, want de gedichten werden gezongen. Het embleem van de dichters was een lier, en Pfeijffer en Schröder vertellen dat al die gedichten in feite songteksten zijn. Helaas is niet meer te achterhalen hoe de liederen geklonken hebben, want de muziek is inmiddels verloren gegaan.

Van de Oudheid stappen de auteurs over op een Nederlands lied uit de middeleeuwen. Zij hekelen dat men het *Egidiuslied* altijd gedrukt in bloemlezingen tegenkomt, want in het Gruuthusehandschrift (waarin het lied is overgeleverd), staan er noten bij. De gedichten tijdens en na de middeleeuwen werden vaker wel gezongen dan niet. Na de middeleeuwen werden er wel meer gedichten geschreven zonder muzieknootatie, maar dan werd er boven het gedicht aangegeven op welke andere melodie de tekst gezongen diende te worden.

Het is in de achttiende en negentiende eeuw dat er een scheiding ontstond tussen tekst en muziek. Pfeijffer en Schröder wijten die ontwikkeling aan de scheiding tussen ‘kunst- en amusementsmuziek’. Doordat deze amusementsmuziek aan populariteit won, werd de vraag naar dichters om songteksten te schrijven ook minder groot. De artiesten gingen zelf muziek schrijven en werden daarmee een soort van dichters. Met die ontwikkeling besluiten Pfeijffer en Schröder het slot van hun inleiding, dat de functie van het ‘liedjesproject’ nogmaals benoemt¹⁵:

¹⁵ Pfeijffer en Schröder beschrijven deze situatie zonder verdere bronvermelding. Het is nuttig om te vermelden, maar de lezer doet er waarschijnlijk goed aan om deze ‘geschiedschrijving’ met een korreltje zout te nemen.

Dit project van De Revisor heeft tot doel die kloof¹⁶ voor een moment te dichten. Het kan geen kwaad voor de poëzie wanneer zij, al was het maar voor even, haar aansluiting bij de populaire muziek hervindt en haar plaats in de populaire muziekcultuur, die haar ooit zo vanzelfsprekend toeviel, weer inneemt. (Pfeijffer & Schröder, 2006, p. 9)

Helaas zijn de bijdragen van de schrijvers binnen het 'liedjesproject' voornamelijk gericht op het schrijven van een songtekst, en hebben ze het weinig over de literaire waarde van muziek. Wel blijkt meermaals de waardering die de schrijvers koesteren voor de liedschrijvers. Menno Wigman vertelt bijna verliefd over de taal van Spinvis, en Manon Uphoff vertelt vol lof over de manier waarop Maarten van Rozendaal liedjes schrijft.

Conclusie: tegenargumenten

In de bovenstaande twee paragrafen is de literaire waarde van videogames en muziek aangetoond. Dat is gedaan om een mogelijk tegenargument tegen multimediale uitbreiding van de canon tegen te gaan, namelijk dat producten uit andere media geen literaire waarde hebben, en binnen de literaire canon dus misplaatst zouden zijn. Samengevat kunnen videospelletjes helpen bij het innemen van een kritische positie tegen wat er in een verhaal gebeurt. Het kan een speler leren om te reflecteren op de keuzes die gemaakt worden, en tot wat voor acties die leiden. Dit nut delen videogames met wat literatuur wordt geacht te doen.

Vervolgens is de literaire waarde van muziek gedemonstreerd, met twee voorbeelden van wat men nu nog 'interdisciplinaire' prijzen kan noemen. De teksten van liederen krijgen namelijk steeds meer waardering uit het literaire veld. Het duidelijkste voorbeeld daarvan is de Nobelprijs voor de literatuur voor Bob Dylan. Maar er is ook beweging vanuit het muziekkritische veld naar de literatuur toe, waarvan Kendrick Lamars Pulitzer-prijs een voorbeeld van is. Zoals Pfeijffer en Schröder laten zien in de inleiding voor het liedjesproject van *De Revisor*, is over muziek en literatuur spreken alsof ze gescheiden zijn een moderne uitvinding. Er zijn projecten die de twee weer nader tot elkaar proberen te brengen, en gelukkig is er binnen de wereld van de kritiek steeds meer aandacht voor (de combinatie van) muziek en literatuur. En die aandacht, samen met het bekroningsgedrag van jury's van prestigieuze prijzen, laat zien dat muziek genoeg literaire waarde heeft.

Videogames kunnen op een interactieve manier uitdagen tot kritische reflectie, en literatuur en muziek hadden misschien wel nooit gescheiden moeten worden. Er is dus genoeg literaire waarde buiten de 'conventionele' vormen van literatuur te vinden, en die uitsluiten van de canon is arbitrair en verarmend.

¹⁶ Tussen muziek en literatuur

Casus 'De Jeugd van Tegenwoordig'

Een goed begin is het halve werk, maar een goed begin is maar de helft.

De Jeugd van Tegenwoordig op *Sterrenstof* (2010)

Inleiding

In dit hoofdstuk zal ik met een voorbeeld laten zien hoe de eerder aangedragen argumenten gebruikt kunnen worden om te betogen waarom buitencanonieke werken alsnog een plaats in de canon verdienen. De argumenten voor en tegen toevoeging aan de canon zullen lijken op de argumenten die in de voorgaande hoofdstukken zijn besproken, om te laten zien wat de overtuigingskracht van die argumenten is.

De groep die centraal staat in dit hoofdstuk is De Jeugd van Tegenwoordig. Een hiphop/popgroep die sinds 2005 actief is, en in dat jaar ook bij het grote publiek doorbrak met zijn single *Watskebert?!*, die in 2024 zelfs is uitgeroepen tot beste Nederlandstalige nummer ooit¹⁷. Sindsdien heeft de groep acht albums uitgebracht, en is de groep goed voor een groot aantal popprijzen, waaronder de 3voor12 Muziekprijs, en de Edison Popprijs. De groep bestaat uit vier leden, die ook buiten muziek actief zijn. Pepijn Lanen is gelauwerd auteur, Freddy Tratlehner heeft twee kookboeken op zijn naam staan, en Olivier Locadia heeft in 2024 een theatershow opgevoerd. Alleen de producer (en sporadisch vocalist) van het viertal, Bas Bron, lijkt het bij muziek te houden.

De eerste vraag die de lezer misschien stelt is waarom juist deze groep in de canon moet worden opgenomen. Het korte antwoord is dat de rapgroep niet alleen veelbesproken is vanwege zijn muziek. In de meeste artikelen over het viertal wordt ergens wel iets gezegd over zijn taalgebruik. Zo heeft actualiteitenrubriek *Eenvandaag* een artikel over het vijfde studioalbum (uit 2015) van De Jeugd 'Taalvernieuwers: De Jeugd van Tegenwoordig' genoemd. Daarnaast is er in 2012 een speciaal Prisma Pocketwoordenboek verschenen, met als ondertitel 'De Jeugd van Tegenwoordig Editie'. In 2011 heeft een student haar mastergraad in de letteren gekregen voor een taalkundig onderzoek naar de teksten van de rapgroep. Kortom, de groep staat bekend als grote speler wat taal betreft. Het is die eigenschap die juist deze groep zo geschikt maakt als casus binnen dit onderzoek.

Als eerste weerleg ik het tegenargument over literaire waarde door te laten zien hoe de teksten van De Jeugd van Tegenwoordig (ook afgekort als De Jeugd) weldegelijk literair zijn. Vervolgens laat ik zien hoe inclusie van De Jeugd in de canon bevorderend kan zijn voor het literatuuronderwijs. Uiteindelijk zal een concluderend gedeelte alles kort samenvatten.

¹⁷ <https://www.volkskrant.nl/top-100/zo-kwam-watskebert-tot-stand-ik-denk-niet-dat-een-andere-producer-dit-gepikt-zou-hebben~bcd0fad2/>

Argumentatie

Literaire waarde

Als eerste zal ik een argument besproken tegen inclusie van De Jeugd in de canon. Want de literaire canon moet bestaan uit werken met literaire waarden, nietwaar? Zoals in het vorige hoofdstuk is besproken, lijkt dit argument vooral institutioneel te zijn. De bestaande canonlijsten zijn samengesteld door mensen met een achtergrond in de literatuur(wetenschap) of bijvoorbeeld het onderwijs.

Om te betogen dat de muziek van De Jeugd weldegelijk literaire waarde heeft, neem ik de definitie van canonisering van Harold Bloom. Hij noemt een aantal eigenschappen waaraan een werk moet voldoen voor canonisering. Volgens Bloom (1994) zijn het deze kenmerken die ervoor zorgen dat een werk de esthetische kracht heeft om door te dringen tot de canon. Wat nu volgt is een heel beknopte tekstanalyse van verschillende nummers van De Jeugd om aan te tonen dat de teksten van De Jeugd zeker aan die eigenschappen voldoet. De titels van de tussenkopjes zijn overgenomen van de kenmerken van Bloom.

Mastery of figurative language

Het eerste kenmerk dat Bloom onderscheidt is 'meesterschap over figuurlijke taal'. Het komt niet als een verrassing dat een literatuurwetenschapper het figuurlijke taalgebruik belangrijk vindt in literatuur, omdat het gebruik van metaforen en andere figuurlijke omschrijvingen van de werkelijkheid voor velen kenmerkend is voor literatuur (Bloom, 1994, p.29).

Voor figuurlijk taalgebruik in gezongen muziek hoeft men niet lang te zoeken. Tekstschrijvers zetten vaak allerlei metaforen in om hun boodschap duidelijk te maken en voor De Jeugd is dat niet anders. Hij gebruikt de taal vaak zo vrij, dat het niet direct duidelijk is wat er nou eigenlijk bedoeld wordt. In het nummer 'Dromen van karton' beschrijven de rappers dat ook hun leven niet alleen maar feest is. Ze hebben het in een interview een 'nummer over vervlogen hoop'¹⁸ gedoopt. In het eerste couplet zingt Freddy Tratlehner over zijn liefdesverdriet, met de nodige figuurlijke taal:

(...)

Zeg de vlinders in de lucht, ik heb het geprobeerd

Maar ze zeggen niets terug, leuk geprobeerd

Het regent zwarte dolken, craquelé all day

Marmeren wolken, bliksemschichts¹⁹ en gedonder

¹⁸ <https://www.ad.nl/muziek/de-jeugd-van-tegenwoordig-brengt-duister-album-uit~a9340858/>

¹⁹ De Jeugd van Tegenwoordig maakt vaker op deze manier meervouden, in plaats van de correcte vervoeging wordt simpelweg een 's' aangevoegd om de pluralis te maken.

In het Nederlands bestaat het gezegde 'vlinders in de buik hebben' om aan te geven dat iemand verliefd is. Door de vlinders in de lucht aan te spreken, roept Freddy dit gezegde op, maar met de twist dat de vlinders niet in zijn buik zitten. Deze aanpassing van het gezegde kan worden geïnterpreteerd als dat het hem niet lukt om de verliefdheid te behouden, omdat de vlinders uit zijn buik wegvliegen. Hij wil ook dat tegen de vlinders gezegd wordt dat hij het 'heeft geprobeerd'. Helaas voor hem zeggen ze niets terug. Dat kan de luisteraar interpreteren als dat ze hem achterlaten, en daarmee beschrijft Freddy zijn moeite met relaties.

Hij vervolgt met een meer algemene beschrijving van zijn gemoed. De zwarte dolken die op hem regenen beschrijven een situatie die een duister gevoel oproept. De dolken veroorzaken een soort craquelé, waarmee Freddy de luisteraar laat weten dat er langzaam kleine scheurtjes in hem komen. Die scheurtjes lijken logischerwijs veroorzaakt te worden door zijn relatieproblemen. Hij sluit af met nóg een meteorologische beschrijving, namelijk wolken van marmer. Marmer is soort steen, en wolken die op marmer lijken doen Freddy's leven er niet vrolijk uitzien. De bliksemschichts geven aan dat er sprake is van erg slecht weer. Hij eindigt dit stuk met een woordgrap, namelijk 'gedonder'. Het vervolgt de logische lijn van de beschrijving van het onweer dat in zijn leven is gekomen, maar het is in het Nederlands ook een synoniem voor 'gedoe of gezeik', waarmee hij zijn relatieproblemen aanduidt.

Originality

Naar originaliteit in teksten van De Jeugd hoeft iemand niet lang te zoeken. Zoals in de inleiding al besproken is, wordt in bijna elk interview wel een keer genoemd hoe origineel en vernieuwend de groep met taal omgaat. Om de originaliteit van de groep goed te begrijpen, wordt een beknopte samenvatting gegeven van het veld waarin De Jeugd opereert, de Nederlandstalige hiphop.

Het begin van de Nederlandse hiphop, ook wel nederhop genoemd, was ongeveer aan het begin van de jaren negentig. Nederlandse rappers werden beïnvloed door de Amerikaanse muziekstijl en subcultuur, en begonnen deze ook in Nederland te presenteren. Eerst nog in het Engels, tot de groep Osdorp Posse als een van de eerste succes had met Nederlandstalige hiphop. Langzaamaan volgden er meer acts die op hun eigen manier hiphop begonnen te maken. Osdorp Posse kwam met vooral maatschappijkritische teksten, terwijl andere artiesten nummers schreven waarin ze vooral opschepten over hun leven.

De Jeugd is op meerdere manieren een originele groep geweest. Naast het feit dat hij tekstueel een andere richting insloeg dan zijn tijdsgenoten, was ook de muziek heel anders. Veel hiphopacts hebben een producer die de muziek maakt, en vervolgens vocalisten die daaroverheen hun tekst rappen. Wat bijzonder is aan De Jeugd, is dat zijn muziek heel anders klinkt dan die van andere acts uit het begin van de jaren 2000. Onder leiding van Bas Bron (de producer), zit de muziek

van De Jeugd vol met synthesizers en drumcomputers en andere invloeden van elektronische muziek. In de muziek van tijdsgenoot Opgezwolle zijn bijvoorbeeld de *beats* minder uitgesproken, en laat de producer meer ruimte voor de vocalen. In de muziek van veel acts uit die tijd waren de *beats* vooral een vehikel voor wat de rapper wilde zeggen, maar bij De Jeugd bleek dat dat helemaal niet nodig was, en dat ook de begeleiding van de vocalisten een prominente rol mag spelen.

Tekstueel is De Jeugd beschreven als taalvernieuwer. Dit is in de inleiding al aan bod gekomen en het is tekenend voor de originaliteit die De Jeugd brengt. Op de website van het Instituut voor de Nederlandse taal is bijvoorbeeld een lemma voor *Watskebert* te vinden. Daarnaast maken de teksten gebruik van een heel vrije grammatica, en worden de reguliere grammaticaregels regelmatig verbogen om op een ludieke of associatieve wijze dingen uit te drukken.

Een voorbeeld daarvan is te vinden in 'Neonlichten in de regen'. Olivier Locadia zegt daarin namelijk: "Vroeger dacht ik dat ik *special* was, "je moet niet dachten" zei die oude, altijd elke dag". Deze speling met het imperfectum geeft de zin een andere betekenis. In plaats van 'je moet niet denken dat je speciaal bent', betekent de zin nu 'je moet niet *gedacht hebben* dat je speciaal bent, je moet het nog steeds doen.'

Knowledge

Wanneer Bloom begint met zijn verhandeling over Dante Alighieri, laat hij doorschemeren wat hij bedoelt met 'Knowledge' ofwel 'kennis'. Hij schrijft dat Dante zo'n fantastisch werk (*De Goddelijke Komedie*) kon schrijven door zijn extensieve kennis van godsdienst (Bloom, 1994, p.36). Die kennis zou hem in staat hebben gesteld om de godsdienstige thema's, karakters en 'de taal' te gebruiken om een boek te schrijven dat nauw vervlochten is met de religieuze traditie, zonder literaire waarde te verliezen. Wat Bloom niet expliciteert, maar impliciet laat is dus dat 'knowledge' belangrijk is voor literatuur, omdat het een schrijver toestaat om gebruik te maken van bronnen buiten de tekst. Voor literatuurwetenschappers is dat logisch, en die gebruiken de term 'intertekstualiteit' daarvoor.

In de teksten van De Jeugd zijn veel intertekstuele verwijzingen te vinden. De eerste die besproken wordt is uit het nummer 'Buma in me zak'. De hier besproken tekst zou overigens ook bij 'Mastery of figurative language' kunnen passen²⁰: "Ezelinnenmelk op mijn diamanten muesli"(De Jeugd van Tegenwoordig, 2008a) Op het eerste oog lijkt dit een absurde zin zonder betekenis, maar als men probeert om haar te interpreteren, is er weldegelijk iets te vinden. Het eenvoudigst te duiden is misschien wel de 'diamanten muesli'. Lanen maakt met deze woordcombinatie dat iets alledaags als muesli, in zijn leven van diamant is, omdat hij de luisteraar duidelijk wil maken hoe rijk hij is. In de context van het nummer maakt hij zelfs specifiek duidelijk dat hij zijn geld heeft verdiend

²⁰ Toegegeven, de categorieën die Bloom onderscheidt liggen sowieso dicht bij elkaar, want een intertekstuele verwijzing is vaak ook figuurlijk, en hopelijk ook origineel.

met het maken van muziek. De 'Buma' is namelijk een afkorting van Buma Stemra, een orgaan binnen de Nederlandse media dat exploitatie- en muzikauteursrechten beschermt. Met 'Buma in me zak' bedoelt de groep dus dat hij geld van deze organisatie krijgt voor zijn muziek.

De diamanten muesli van Lanen maakt dus duidelijk hoe succesvol ze zijn geworden. De muesli wordt echter niet met normale melk gegeten, maar met ezinnenmelk. De keuze voor deze melk is niet alleen omdat ze zo kostbaar is. Want er bestaat ook een mythe dat de Egyptische koningin Cleopatra baadde in ezinnenmelk. De keuze voor ezinnenmelk laat dus zien dat Lanen kennis heeft van mythologie, en met deze zin roept hij de associatie met Cleopatra op.

Een ander voorbeeld van de kennis die Lanen toont is in het nummer waarmee De Jeugd doorbrak in 2005, en tevens is uitgeroepen tot beste Nederlandstalige nummer ooit. In *Watskebert?!* eindigt Lanen zijn couplet met de zin "Twee gezichten, één formule, als Lauda en Niki". Op het intertekstuele niveau is de verwijzing naar Niki Lauda misschien het meest duidelijk. Lauda was een Oostenrijkse autocoureur. Hij behoorde binnen de sport tot de wereldtop, en heeft driemaal de formule 1 races gewonnen. Na een ongeluk in 1976 was een deel van zijn gezicht verbrand, waardoor hij een reconstructieoperatie moest ondergaan. Deze wetenswaardigheden geven de luisteraar genoeg informatie om de zin op intertekstueel niveau te begrijpen. Niki Lauda was formule-1 coureur die letterlijk 'twee gezichten' had, vanwege een operatie.

Nu de vraag hoe de zin over de coureur geïnterpreteerd moet worden. Wat bedoelt Lanen hier nou mee, behalve dat het een leuke verwijzing is? Daarvoor moet men de context van het couplet beschouwen. Deze strofe vertelt namelijk over hoeveel vrouwen geïnteresseerd zijn in Lanen, door zijn succes. Daarom haalt Lanen de naam van de coureur uiteen, om hem te laten klinken als twee vrouwennamen 'Lauda en Niki'.

Dat is nog niet alles, want op het moment dat dit nummer gemaakt werd, was Olivier Locadia nog geen lid van de groep. Er waren dus twee vocalisten en een producer. Dat is de tweede interpretatie van 'twee gezichten, één formule'. Lanen bedoelt namelijk dat hij en Tratlehner verschillende mensen zijn, maar wel zo goed bevriend zijn (of zo loyaal zijn), dat ze dezelfde formule gebruiken.

Onderwijs

Kom naar de top, man, shoutout naar Reve

De Jeugd van Tegenwoordig op *Goed Nieuws* (2023)

Een ander argument voor uitbreiding van de canon is dat zij ervoor kan zorgen dat de kwaliteit en de toegankelijkheid van het literatuuronderwijs omhoog gaan. Dankzij het artikel van Van Peer en Soetaart is duidelijk geworden welke rol de canon binnen het onderwijs speelt, en dat het onderwijs

een van de belangrijkste manieren is waardoor men met literatuur in aanraking komt. In het vorige hoofdstuk is al uiteengezet hoe uitbreiding van de canon een positief effect heeft op het literatuuronderwijs.

In dit hoofdstuk wordt echter een casus onderzocht, namelijk opname van De Jeugd van Tegenwoordig in de canon. Wat hier verdedigd moet worden is dat die toevoeging een positief effect heeft op het literatuuronderwijs. Dit zal worden gedaan aan de hand een lesvoorstel.

Het idee om teksten van De Jeugd te gebruiken bij het literatuuronderwijs is ingegeven door de kritiek van Jeroen Dera over de huidige vorm van dit onderwijs. Hij pleitte zelf al voor een hervorming van het lesmateriaal, en zoals in het lesvoorstel zichtbaar wordt gemaakt, zijn de teksten van de rapgroep een uitstekende bron van talig materiaal om te beginnen met die hervorming. Dera komt namelijk met het idee om leerlingen, in plaats van een gebruikelijke *close reading*-analyse te laten maken van een gedicht, zich voor te laten stellen met een gedicht dat ze zelf uitzoeken. Deze bredere omgang met poëzie leidt ertoe dat leerlingen meer eigen inbreng hebben in het soort teksten dat ze analyseren.

Hieraan moet worden toegevoegd dat dit idee niet geheel origineel is. In de artikelen van Aafje de Roest en Michelle Richards-Schriemer zijn al pogingen gedaan om de waarde van specifiek hiphop in het literatuuronderwijs te bepleiten. Het volgende lesvoorstel voegt daaraan toe door nog een stap te zetten, en leraren een concreet voorbeeld te laten zien van hoe zij om kunnen gaan met deze nieuwe vorm van literatuur voor hun lessen.

Analysemodel van Blaauw

In 2011 studeerde Annebel Blaauw af aan de Rijksuniversiteit Groningen met de masterscriptie 'Verenigde Naties, ik ben aan als Kofi'. Deze scriptie was een taalwetenschappelijk onderzoek naar de gelaagdheid van de teksten van de Jeugd, die, zoals aangegeven in de vorige paragraaf, nogal cryptisch kunnen zijn. De methode van Blaauw is bij uitstek geschikt voor een literatuurles voor de bovenbouw van de havo of het vwo. Deze methode zorgt ervoor dat een leerling doelgericht aan de slag kan met teksten van De Jeugd. Haar tekstanalyse bestaat uit 4 stappen:

1. Zij beluistert het nummer²¹ en leest de tekst door.
2. Ze ontcijfert aanwezige 'onduidelijkheden', zoals verwijzingen, beeldspraak, metaforen.
3. Ze stelt 'lexicale units' vast. Deze *units* zijn kleine onderdelen van een zin, zoals woordcombinaties. Deze worden vervolgens verzameld, en vervolgens wordt gekeken wat deze onderdelen voor functie vervullen. Geven ze context aan een strofe? Vindt er een verwijzing plaats? Etc.

²¹ Voor haar onderzoek beluistert zij nagenoeg alle nummers, omdat zij een masterscriptie aan het schrijven is. Voor een literatuurles in het voortgezet onderwijs zou één nummer volstaan.

4. Ze bepaalt de bron-en doeldomeinen. De lexicale units worden geanalyseerd op basis van wat de functie is. Ze geeft het voorbeeld van 'Ik sta te spacen, maar ben niet van Star Trek'. Het brondomein is Star Trek, dat wordt aangehaald om 'ik sta te spacen' kracht bij te zetten. Star Trek is een sciencefiction-serie, die speelt in de ruimte. Zo ontstaat er een soort woordgrap met 'spacen', die op woordelijk niveau met de ruimte te maken heeft, maar op betekenisniveau eerder een staat van bedwelming bedoelt.

Deze manier van analyseren werkt perfect voor het lesvoorstel, omdat er met de bron- en doeldomein methode zowel taalkundig als letterkundig kan worden geanalyseerd. Hierdoor kunnen de leerlingen meteen kennismaken met twee vormen van tekstanalyse. Ter illustratie zullen twee korte analyses worden getoond. Een docent kan die als voorbeeld geven om aan te geven wat van de leerlingen verwacht wordt.

In het nummer 'Flap Flap' zegt Lanen: "Verenig de naties, ik ben aan als Kofi" (De Jeugd van Tegenwoordig, 2008b). In deze zin is 'verenig' de eerste persoon enkelvoud van 'verenigen', omdat Lanen beschrijft dat hij degene is die verenigt. Hij speelt hier met woorden, want in uitspraak lijkt 'verenig de naties' heel erg op 'Verenigde Naties', het internationale orgaan dat zich inzet voor internationale stabiliteit. Dat hij deze organisatie aanroept, is belangrijk om de volgende helft van de zin te begrijpen, want de 'Kofi' aan het einde verwijst naar Kofi Annan, die tien jaar lang secretaris-generaal van de VN is geweest. De formulering 'aan zijn' betekent dat iets of iemand een sociaal positieve status geniet.

Door leerlingen te vragen om een vergelijkbare analyse te maken, moeten ze op zoek gaan naar de verwijzingen die in de tekst zitten, en vraagt van hen dat ze kritisch over de verwijzingen nadenken om ze betekenis te geven.

De volgende zin uit 'Flap Flap' leent zich weer perfect voor een meer taalkundig georiënteerde analyse: "En kreeg wegens prestaties een aanheidstrophy". Het woord 'aanheidstrophy' zit interessant in elkaar. Lanen speelt met de combinatie van 'aan zijn', en gebruikt het adjectief 'aan'²² in combinatie met het suffix -heid. Dit achtervoegsel van hoedanigheid kan achter een adjectief geplaatst worden om een zelfstandig naamwoord te vormen. 'Trophy' is de Engelse benaming voor trofee, en zal niet toevallig zijn gekozen, omdat het rijmt met 'Kofi' uit de vorige zin. De afbreking van het neologisme 'aanheidstrophy' laat zien hoe Lanen een nieuw woord opbouwt, en hoe hij er betekenis aan geeft.

²² 'Aan' is natuurlijk vaker een prepositie, maar in deze context wordt het gebruikt als adjectief

Lesvoorstel

Om het lesvoorstel te vorm te geven, is hetzelfde formulier gebruikt dat onder PABO-studenten aan de Hogeschool Leiden in omloop is. Zij gebruiken dit formulier om hun lessen vorm te geven, en aan te geven welke didactische vaardigheden zij inzetten om de les te ontwerpen. Dit formulier kan ook worden gebruikt om een literatuurles voor het voortgezet onderwijs te ontwerpen. Op de volgende pagina zal het formulier liggend worden weergegeven, om de leesbaarheid te bevorderen.

LESVOORBEREIDINGSFORMULIER

STARTPUNT VAN VOORBEREIDING

BEGINSITUATIE	Leerlingen in de bovenbouw van het middelbaar onderwijs hebben nog geen ervaring met tekstanalyse
LESDOEL(EN) Leerkrachtniveau	Aan het einde van de les hebben de leerlingen een tekst geanalyseerd aan de hand van een gegeven analysemodel.
EIGEN LEER-DOEL(EN)	Voor docent om zelf in te vullen.

FASE	LEERACTIVITEIT	DID. WERKVORMEN	MATERIALEN
ORIENTATIE / Motiverende OPENING tijdsduur: 10 minuten	-Interview laten zien van De Jeugd, waarin ze de draak steken met de interviewer. Op deze manier maken de leerlingen die de groep niet kennen, kennis met ze. -Voorkennis oproepen door te bevragen wie deze groep al kent/ervaring met ze heeft. -Bespreken wat in de les centraal staat, namelijk tekstanalyse van teksten van De Jeugd van Tegenwoordig.	Waarderen Interactief Instructie	Filmpje van interview, digibord.
UITVOERING/ KERN tijdsduur: 25 minuten	Als eerste legt de docent het analysemodel van Blaauw uit, en toont een voorbeeld van zowel een letterkundige als een taalkundige analyse. Dit duurt 5 minuten. Daarna maakt de docent groepjes van 4, en geeft elk groepje de opdracht om een tekst te analyseren die de docent meebrengt. De docent wijst vervolgens een analyserichting toe, ofwel letterkundig, ofwel taalkundig. Aan de leerlingen wordt gevraagd of ze hun analyses kunnen opschrijven, om ze aan het einde van de les te kunnen presenteren aan de leerlingen die de andere analyserichting hebben gevolgd. Dit duurt 20 minuten.	Instructie Co-operatief	Analysemodel van Blaauw en door de docent uitgezochte teksten van De Jeugd van Tegenwoordig
AFSLUITING tijdsduur: 15 minuten	Groepjes presenteren hun bevindingen en analyses klassikaal, zodat de docent de analyses kan controleren, en eventueel toevoegingen of terugkoppeling kan geven.	presenteren	Door leerlingen gemaakte analyses

Het lesdoel van deze les is dat leerlingen een eerste ervaring krijgen met het doen van een tekstanalyse. Er wordt van ze gevraagd dat ze kritisch reflecteren op hoe de woorden van De Jeugd worden gebruikt, en welke verwijzingen erin zitten. Deze verwijzingen moeten daarna worden opgelost, omdat de leerlingen moeten proberen om uit het taalspel betekenis te destilleren.

Opening

De les opent door een introductie van De Jeugd van Tegenwoordig door middel van een video van een interview. De groep staat erom bekend dat hij het interviewers vaak lastig maakt door absurd op vragen te reageren. Op deze manier kan de docent de aandacht van de leerlingen trekken. De les is bedacht op een groep bovenbouwleerlingen, op bijvoorbeeld havo of vwo. Hij is bedoeld als een introductieles over tekstanalyse, en door de teksten van De Jeugd te gebruiken, zijn de leerlingen mogelijk meer geïnteresseerd en actief betrokken dan bij een analyse van de poëzie van bijvoorbeeld Dèr Mouw. Een docent kan na deze introductie vragen wie de groep al kent en misschien ervaring met ze heeft, bijvoorbeeld op een festival of bij een concert.

Uitvoering/Kern

In het hoofddeel van de les maakt de docent groepen van 4 leerlingen. Vervolgens wordt het model van Blaauw uitgelegd. De docent kan alvast twee voorbeeldanalyses klassikaal doen, zodat de leerlingen weten wat er van hen verwacht wordt. Daarna wordt aan de groepen een van de twee analyserichtingen toegewezen: taalkundig of letterkundig analyseren. De leerlingen wordt gevraagd of ze hun analyses beknopt kunnen samenvatten en opschrijven, om aan het einde van de les de analyses te presenteren.

Afsluiting

In de afsluiting presenteren de groepen een voor een hun bevindingen. De docent kan dan verbeteringen aanbrengen of toevoegingen geven. Op deze manier kan de leerkracht controleren of de beoogde leerdoelen gehaald zijn. Dit leerdoel is om de leerlingen spelenderwijs kennis te laten maken met tekstanalyse.

Conclusie: casus

In dit hoofdstuk is de casus van De Jeugd van Tegenwoordig besproken. Door twee argumenten die eerder in mijn betoog voorkwamen te gebruiken, heb ik aangetoond hoe De Jeugd een waardevolle toevoeging aan de Nederlandse literaire canon is.

Ik heb beargumenteerd dat de muziek van De Jeugd genoeg kenmerken vertoont die volgens Harold Bloom essentieel zijn voor literatuur, en die noodzakelijk zijn om te kunnen doorbreken in de canon. Zoals eerder is vermeld, wordt de canon vaak nog voornamelijk samengesteld door literatuurwetenschappers, maar mijn pleidooi toont aan dat multidisciplinaire samenwerking tot een

meer inclusieve canon leidt. Het voorbeeld van De Jeugd van Tegenwoordig te nemen, laat zien dat buitencanoniek werk dezelfde eigenschappen kan hebben als canonieke werken. Hierdoor vervalt het argument dat er geen popmuziekteksten in de canon zouden kunnen, omdat ze niet literair genoeg zouden zijn. De teksten van De Jeugd laten originaliteit zien, een meesterschap over figuurlijk taalgebruik én geven blijk van de kennis van de leden.

Daarna heb ik met een lesvoorstel aangetoond hoe de muziek van De Jeugd van Tegenwoordig kan worden gebruikt als lesmateriaal voor een les over tekstanalyse. Ook laat het, in het kader van mijn onderzoek, zien hoe uitbreiding van de canon de mogelijkheden van docenten vergroot om hun lessen in te richten. Specifiek de teksten van De Jeugd lenen zich goed als casus door hun speelsheid qua taal. Daardoor zitten er genoeg literaire kenmerken in om een analyse vruchtbaar te maken.

Conclusie en discussie

In deze scriptie staat één begrip centraal: de Nederlandse literaire canon. Zoals in de inleiding en in het theoretisch kader is besproken, is dat een fel bediscussieerd onderwerp. Welke auteurs en welke werken moeten er wel of niet in? Wat is de functie van die canon? Hoe wordt hij gebruikt binnen het onderwijs? Zelfs wat de definitie van een canon is, is geen eenvoudig vraagstuk. Toch is er in dit onderzoekende betoog geprobeerd om een korte uiteenzetting te geven van wat de canon is, en waar hij voor dient. Die uitleg is echter niet het hoofdonderwerp van deze scriptie. Deze scriptie pleit voor de uitbreiding van de literaire canon. Ik denk namelijk dat het openstellen van de canon voor cultuurproducten uit verschillende bronnen, bevorderend werkt voor wat de canon kan doen voor het culturele veld. In deze concluderende sectie zal ik nog eens samenvatten wat al eerder besproken is, en dat verbinden aan de in de inleiding geïntroduceerde stelling: 'De Nederlandse literaire canon wordt verrijkt door multimediale uitbreiding.'

Definitie

Om mijn pleidooi in goede banen te leiden is gebruikt gemaakt van de tips die gegeven worden door Willem Koetsenruijter en Pauline Slot in het boek *Het schrijven van betogen* (1990). Omdat het niet gebruikelijk is om een betoog te schrijven voor een masterscriptie, heb ik hun boek gebruikt om de structuur van mijn pleidooi vorm te geven. Vervolgens is in het theoretisch kader een aantal verschillende definities besproken. De eerste definitie is de etymologische: het oorspronkelijk Griekse woord 'kanoon' betekent 'meetlat'. (Oppel, 1937) Deze definitie blijkt iets te abstract te zijn, gezien de hoeveelheid literatuur over het begrip 'canon'. Toch is het een interessant beginpunt, omdat die 'meetlat' nog steeds beschrijft waarvoor de canon dient: hij geeft aan welke

cultuurproducten een hogere status genieten dan andere. Daardoor is de canon toch een soort van meetlat gebleven waarnaast werken gelegd kunnen worden om hun waarde te laten 'meten'.

Institutioneel is Jan Mooij een van de vroegere schrijvers over de canon. Hij schreef in 1985 over de noodzaak van canonvorming (Mooij, 1985). Hij probeerde de canon (toen al) uit te breiden door ook recenter geschreven werken de mogelijkheid toe te schrijven om gecanoniseerd te worden.

Vervolgens is *De canon onder vuur* van Ernst van Alphen en Maaïke Meijer besproken (Van Alphen & Meijer, 1985). De auteurs hekelen de 'geur van heiligheid' die om veel canonieke werken hangt. Hun punt is dan ook dat door veranderingen in de maatschappij en de cultuur canonieke werken op een gegeven moment anders gewaardeerd kunnen worden. De auteurs willen benadrukken dat het belangrijk is om kritisch te blijven denken over wat canoniek is en wat niet, en ook om kritisch te blijven ten aanzien van reeds gecanoniseerde werken.

Op de bespreking van de definities van de canon volgde een stuk over de recente discussie rondom de literaire canon. Daarin beschreef Sander Bax (2009) de functie van de canon in de tijd van het postmodernisme. Doordat die stroming het dominante denkkader werd, stond de plaats van literatuur en cultuur in de maatschappij onder druk. Bax legt, met verschillende andere auteurs, uit dat canonieke werken niet per se door hun esthetische of literaire kwaliteiten canoniek worden, maar dat er ook ideologische processen meespelen.

Vervolgens is een bijdrage van Gaston Fransen (2009) behandeld, die reflecteert op de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon, geleid door Frits van Oostrom. Die commissie heeft een lijst opgesteld waarin vijftig cultureel belangrijke zaken zijn opgenomen, maar waarschuwt dat die lijst geen eindproduct is. Ze verklaren de canon tot een dynamisch iets. Fransen stelt dat de commissie daarmee probeert het beste van twee werelden te realiseren. Enerzijds komt ze met een lijst met belangrijke werken of gebeurtenissen, maar anderzijds houdt ze de ruimte open om er dingen aan toe te voegen, of uit te verwijderen.

Uitbreiding

De oproep tot uitbreiding van de canon is niet geheel origineel. Daarom heb ik een aantal van mijn medestanders behandeld. Zo passeerde Vanessa Joosen de revue, die de canon wilde openstellen voor literatuur die zich op jonge lezers richt. Haar betoog had als hoofdargument dat goede jeugdliteratuur geen leeftijd kent. Joosen richt zich tegen de KANTL, een Vlaams instituut dat een lijst met 50+1 canonieke werken uitgaf, maar *Het dagboek van Anne Frank* uitsloot vanwege de classificering als jeugdliteratuur.

Een volgende uitbreiding die de canon ten goede zou komen is diversifiëring. Uit de canonenquête van Van Deinsen et al. bleek al dat een groot deel van de respondenten vindt dat er een nieuw, fris geluid in de canon moet, naast alle 'witte oude mannen'. Dat houdt in dat vrouwen,

schrijvers van buiten de Randstad en auteurs met een niet-Westerse achtergrond beter vertegenwoordigd moeten worden. Maaïke Meijer is een van de sterkste voorvechters van deze diversifiëring. Meijer betoogt dat zolang er alleen maar mannen in de canon staan, het voor een vrouw moeilijker wordt om het standaardbeeld te doorbreken en een literatuurprijs te winnen, of om canoniek te worden.

Argumenten

De argumentatiesectie is in deze scriptie opgedeeld in 2 delen: als eerste zijn de argumenten voor uitbreiding van de canon behandeld. Daarna zijn er een aantal tegenargumenten gepresenteerd, en zo goed mogelijk weerlegd. In totaal zijn er vijf argumenten behandeld.

Het eerste argument is direct een van de meest zwaarwegende. In het gedeelte over de functie van de canon is al duidelijk geworden dat die vooral in het onderwijs heel belangrijk is. Als dus aangetoond kan worden dat uitbreiding van de canon een positief effect heeft op hoe die gebruikt wordt binnen het onderwijs, is dat een sterk argument. Voor dit argument zijn er verschillende auteurs aangehaald. Als eerste is er de bijdrage van Jeroen Dera (2019), die schrijft over de functie van de canon binnen het onderwijs, en hoe de literatuurlessen beter vormgegeven kunnen worden als docenten de mogelijkheid hebben om op een andere manier met de lesstof om te gaan. In mijn betoog opperde ik dat leerlingen aan de slag kunnen met teksten die dichter bij hen staan dan de canonieke literatuur van (bijvoorbeeld) de Grote Drie, als de canon wordt uitgebreid met bijvoorbeeld liedteksten.

De afname van kennis over de literatuur, en de ontwikkeling van die afname werd uiteengezet met het artikel van Van Peer en Soetaart (1993). Hun stuk is erg uitgebreid en bestaat uit meerdere onderdelen, maar samenvattend is voor hen de belangrijkste oorzaak van die afname dat leerlingen minder kennis hebben van literatuur door het ‘verval van bronteksten’.

In algemene zin neemt de kennis van literatuur dus af, en dat is zichtbaar in het onderwijs. Daarom roepen de verschillende auteurs die in die sectie worden aangehaald op tot hervorming. Met eerst De Roest (2022) en daarna Richards-Schriemer (2023), zijn er ook twee concrete plannen behandeld om het gebruik van literatuur en de canon in het onderwijs te verbeteren.

De Roest schrijft over de plaats van hiphopcultuur in de jeugdcultuur. Die is zo overheersend geworden, dat leraren daar gebruik van zouden kunnen maken om de lessen leuker te maken voor leerlingen. Dat deze aanpak werkt, wordt beschreven door Michelle Richards-Schriemer. Uit haar artikel blijkt dat de leerlingen enthousiast zijn, en meer plezier halen uit de analyses die ze moeten maken.

Het tweede hoofdargument voor uitbreiding van de canon is dat van diversifiëring. Zoals al door Maaïke Meijer bepleit, en door Van Deinsen et al. is aangetoond, is de literatuur toe aan een

diversere canon. Het onderzoek van Koolen wijst bijvoorbeeld uit dat er geen wezenlijk verschil is tussen literatuur geschreven door mannen of vrouwen. Door multimediale uitbreiding kan het makkelijker worden om groepen die nu ondergerepresenteerd zijn in de canon een kans te geven om ook gecanoniseerd te worden.

Het derde hoofdargument is dat van de vernieuwing van de literatuur. Dat argument beschrijft hoe de canon dient als handvat voor schrijvers en kunstenaars om zich op te beroepen, of juist tegen af te zetten. Als de canon een grotere hoeveelheid werken bevat (die onderwezen worden), heeft een kunstenaar een groter palet aan werken die hij kan incorporeren in zijn/haar eigen kunst. Een uitgebreide canon is dus bevorderlijk voor de vernieuwing van kunst en de ontwikkeling van cultuur.

Na dit drietal argumenten voor uitbreiding van de canon, zijn er twee tegenargumenten behandeld. Het eerste, en tevens zwaarste tegenargument is dat van literaire waarde. De eerste vraag die iemand zich zou kunnen stellen bij de oproep om de canon uit te breiden met bijvoorbeeld liedteksten of videogames is: 'Maar moet de literaire canon niet bestaan uit werken met literaire waarde?'. In liedteksten wordt die waarde door veel literatuuronderzoekers al steeds vaker onderkent. Voorbeelden daarvan zijn Bob Dylan die een Nobelprijs voor de literatuur voor zijn nummers won, en daarnaast is er de rapper Kendrick Lamar die een Pulitzerprijs won voor de teksten van zijn album *DAMN.*. Ook zijn de narratieve structuren die in literatuur zo belangrijk zijn terug te vinden in de interactieve videogames.

Het tweede tegenargument is dat van fluiditeit. Dat argument gaat over de vraag wat de functie van de canon nog is, als die zich openstelt voor uitbreiding. Met een artikel van Jan Mooij is zichtbaar gemaakt hoe dat argument mank gaat. Hij stelt juist dat de canon gedijt bij veranderingen, en dat veranderingen zichtbaar maken een van haar functies is. Ook kan uitbreiding van de canon literatuur toegankelijker maken voor een breder publiek, en kan de canon een beter hulpmiddel zijn binnen het onderwijs.

Als laatste heb ik in mijn scriptie een casus behandeld. Ik heb gekozen voor de Nederlandse rapgroep De Jeugd van Tegenwoordig. Deze groep is al achttien jaar actief in de Nederlandse hiphop, en heeft verschillende muziekprijzen gewonnen. Deze prijzen won hij niet louter door zijn muzikale bijdrage, maar vaak wordt zijn teksten juist geprezen. Om vervolgens te laten zien dat De Jeugd een plek verdient in de canon, is opnieuw het tegenargument van literaire waarde weerlegd. Aan de hand van een aantal kenmerken van literatuur wordt duidelijk dat de teksten van de groep best literair zijn. Vervolgens heb ik middels een uitgewerkt lesvoorstel laten zien hoe de teksten van De Jeugd gebruikt kunnen worden in een literatuurles en hoe de les hierdoor verrijkt wordt.

Op basis van al het voorgaande kan gesteld worden dat de Nederlandse literaire canon zou worden verrijkt door multimediale uitbreiding. Deze stelling is in de inleiding geïntroduceerd als

hetgeen zou worden bepleit, en op basis van de argumenten die zijn gepresenteerd lijkt mij dat een passende conclusie. Het uitbreiden van de canon heeft een positief effect op het onderwijs, de ontwikkeling van nieuwe cultuurproducten en de maatschappij als geheel.

Discussie

In deze sectie wordt gefantaseerd en geadviseerd over eventueel vervolgonderzoek en mogelijke praktische uitvoering van waarvoor gepleit wordt.

Het eerste punt van discussie, dat een beetje een doodoener is bij betogen, is dat er meer argumenten gepresenteerd zouden kunnen worden. Ik heb hier in mijn scriptie niet voor gekozen, omdat ik het belangrijker vond om de argumenten die ik wilde behandelen met de juiste grondigheid te presenteren. Het bestek van deze scriptie staat dan ook niet toe om nog tal van andere argumenten op een dergelijke manier uit te diepen.

Daarnaast had ik het leuk gevonden om behalve het lesvoorstel, een praktische ervaring te kunnen presenteren. Als ik zelf werkzaam was in het onderwijs, had ik het lesvoorstel namelijk kunnen uitvoeren en had ik daarop gereflecteerd in de desbetreffende sectie. Helaas ben ik niet in dat veld werkzaam, en was er niet genoeg tijd tussen het opstellen van het lesvoorstel en het inleveren van deze scriptie om de les door een ander te laten uitvoeren en daarop te laten reflecteren.

Voor vervolgonderzoek adviseer ik om de 'traditie' van de canon-enquête in stand te houden. Tussen de enquêtes van Van Stipriaan en van Van Deinsen et al. zat twintig jaar. In die periode is cultureel gezien veel veranderd, maar de veranderingen binnen de canon hebben dat niet zo sterk gereflecteerd. Interessant is om twintig jaar later nog eens te enquêteren. In de hoop dat wat in dit betoog bepleit wordt in de praktijk zichtbaar wordt, of dat andere oproepen tot uitbreiding vruchtbaar zijn geweest, zodat er in 2042 een multimediale, diverse en dynamische canon uit die enquête komt.

Bibliografie

Literatuur

- Aarseth, E. (1997). *Cybertext*. Baltimore: JHU Press.
- Algemeen Letterkundig Lexicon. (2024). 'Canon-1'. Den Haag, Zuid-Holland, Nederland.
- Alphen, E. van, & Meijer, M. (1991). *De canon onder vuur*. (pp. 7-19). Amsterdam: Van Genneep.
- Bax, S. (2009). 'De canon onder vuur': de canon ten tijde van het postmodernisme. In L. Duyvendak, & S. Pieterse (Reds.), *Van spiegels en vensters* (pp. 71-95). Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Bloom, H. (1994). *The western canon*. (pp. 29-36). New York: Harcourt Brace.
- Dera, J. (2019). Gedichten als smokkelwaar. *Tijdschrift Voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde/Tijdschrift Voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 135(2), 147–158
- Deinsen, L. van, Sevenants, A., & van de Velde, F. (2022). *De Nederlandstalige literaire canon(s) anno 2022*. Gent: KANTL.
- Doorman, M. (2004). *Kiekertak en klotterboeke: Gedachten over de canon*. (Oratiereeks). Vossiuspers UvA.
- Duyvendak, L., & Pieterse, S. (2009). *Van spiegels en vensters*. (pp. 9-11). Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Dylan, B. (2016, 10 december). Banquet speech. Nobelprize.org.
<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2016/dylan/speech/>
- Fens, K. (1984). *De tweede stem*. (pp. 38). Amsterdam: Querido.
- Fransen, G. (2009). Van spiegels en vensters: de retorica van de canon. In L. Duyvendak, & S. Pieterse, *Van spiegels en vensters* (pp. 97-112). Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Joosen, V. (2020, 10 oktober). 'Op goede jeugdliteratuur staat geen leeftijd: geef ook literatuur die zich op jonge lezer richt een plaats in de canon'. *Knack*. Geraadpleegd op 12 december 2023, via <https://www.knack.be/nieuws/cultuur/boeken/op-goede-jeugdliteratuur-staat-geen-leeftijd-geef-ook-literatuur-die-zich-op-jonge-lezer-richt-een-plaats-in-de-canon/>
- Koetsenruijter, W., & Slot, P. (1990). *Het schrijven van betogen*. Leiden/Antwerpen: Martinus Nijhof Uitgevers.
- Koolen, C. W. (2018). *Reading beyond the female: The relationship between perception of author gender and literary quality*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].
- Kücklich, J. (2006). Literary theory and digital games. In J. Rutter, & J. Bryce, *Understanding digital games* (pp. 95-111). California: Sage publications Inc.
- Mooij, J.J.A. (1985). Noodzaak en mogelijkheden van canonvorming. *Spektator*, 15(1), 23-29.
- Mooij, J.J.A. (1993). Het 'probleem' van de canon. *Voorzetten*, 43(1), 29-37.
- Murray, J. (1997). *Hamlet on the Holodeck*. Massachusetts: MIT Press.
- Noble Prize Committee. (2016). *The Nobel Prize in Literature 2016*. Stockholm. Geraadpleegd op 10 februari 2024, via Op <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2016/summary/>

- Oppel, H. (1937). *Kanon Zur Bedeutungsgeschichte des Wortes und seiner lateinischen Entsprechungen (regula-norma)*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagbuchhandlung.
- Peer, W. van, & Soetaart, R. (1993). De literaire canon in het onderwijs. *Voorzetten*, 43(1), 11-24.
- Pfeijffer, I. L., & Schröder, A. (2006). Over poëzie en muziek. *Revisor* 33(1), 5-9.
- Pulitzer Committee. (2018). *DAMN., by Kendrick Lamar*. New York City. Geraadpleegd op 10 februari 2024, via Op <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2016/summary/>
- Richards-Schriemer, M. (2023). Fresku feat. J.C. Bloem: Hiphop en poëzie op school. *Levende Talen Magazine*, 110(1 SPECIAL), 35–39. Geraadpleegd van <https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltm/article/view/2305>
- Roest, F. A. de. (2022). 'Doe je best op school': Nederlandse hiphop in het literatuuronderwijs. *Nederlandse Letterkunde*, 27(1), 102-117.
- Stipriaan, R. van (2002). *De Nederlandse klassieken anno 2002*. Opgehaald van DBNL: <https://www.dbnl.org/letterkunde/enquete/index.php>
- Van Dale. (2024). 'Canon'. Utrecht, Utrecht, Nederland.
- Verschueren, A. (Host) (2021, 11 februari). Vrouwen in de canon. [Podcast]. In Canonconverstaties. DeBuren.eu
- Woordenboek der Nederlandse Taal. (2024). 'canon'. Leiden, Zuid Holland, Nederland.

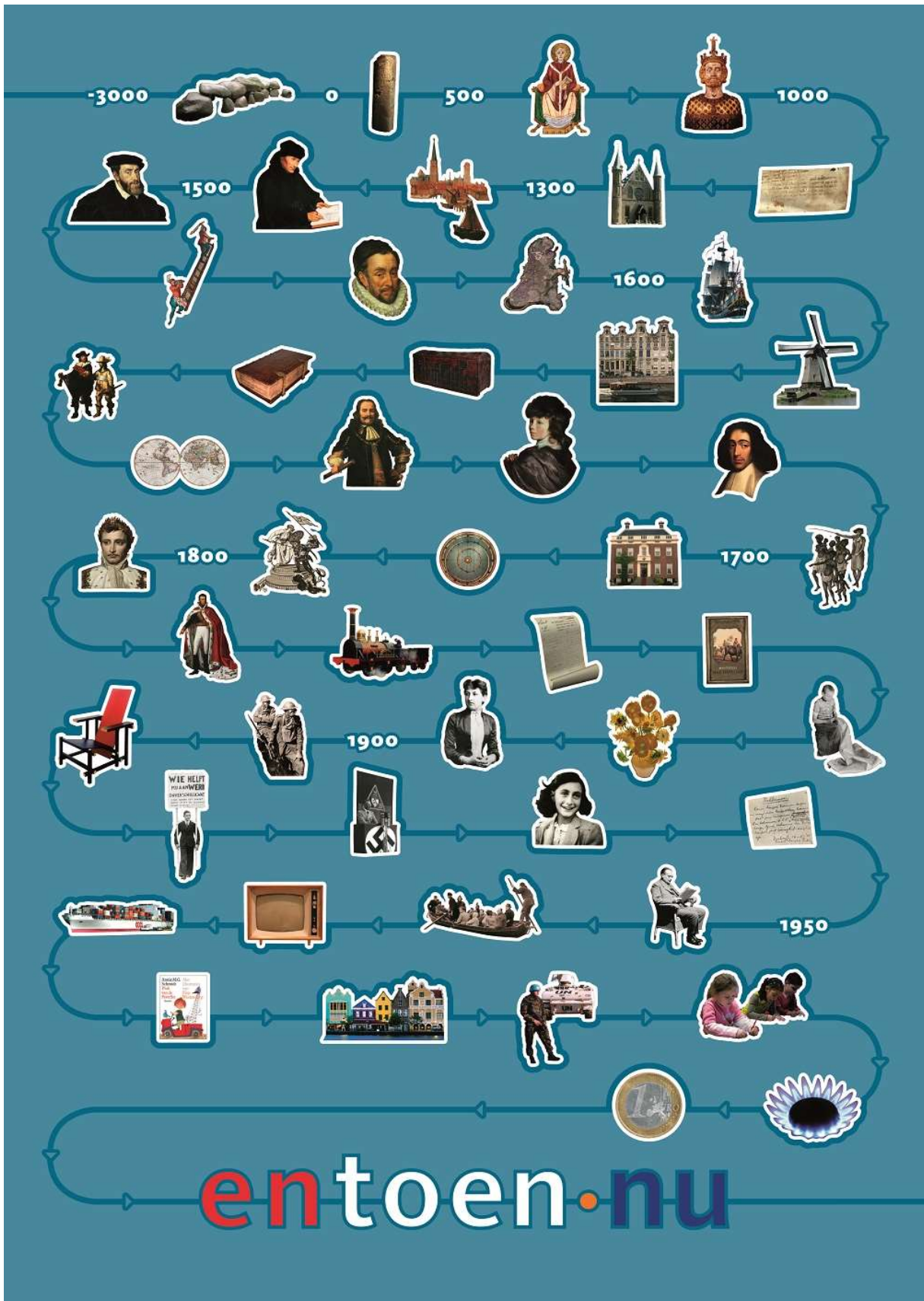
Casus

- De Jeugd van Tegenwoordig. (2005). Watskebeurt?! [lied]. Op Parels voor de Zwijnen [album] Top Notch.
- De Jeugd van Tegenwoordig. (2008a). Buma in me Zak [lied]. Op De Machine [album] Top Notch.
- De Jeugd van Tegenwoordig. (2008b). Flap Flap [lied]. Op De Machine [album] Top Notch.
- De Jeugd van Tegenwoordig. (2010). Sterrenstof [lied]. Op De Lachende Derde [album] Top Notch.
- De Jeugd van Tegenwoordig. (2013). Dromen van Karton [lied]. Op "Ja, Natúúrlijk!" [album] Top Notch.
- De Jeugd van Tegenwoordig. (2015). Neonlichten in de Regen [lied]. Op Manon [album] Top Notch.
- De Jeugd van Tegenwoordig. (2023). Goed Nieuws [lied]. Op De Lachende Derde [album] Top Notch.

Overig

- 2k. (2012). Spec Ops: The Line (PC) [Videospel]. Yager Development.
- Bushido & Shindy (2015). Megalomanie [lied]. van CLAS\$IC. [album]. Budde Music Publishing
- Entoen.nu (2017). *Canonslinger 2017* [JPEG]. Entoen.nu Locatie. Geraadpleegd op 9 juli 2024, via <https://www.canonvannederland.nl/nl/page/63544/onderzoek-naar-canon-in-het-onderwijs>

Bijlagen

Bijlage 1. Entoen.nu, het resultaat van Van Oostroms canoncommissie.